Jul paa Bornholm

Scannet 2016 af Jesper Vang Hansen

JUL PAA BORNHOLM

1984

COLBERGS BOGHANDEL A/S . RØNNE

OMSLAG:
BENT JOHNSEN:
KLIPPER VED RANDKLØVE . AKVAREL
Privateje . Foto: B. Ilsted Bech.

REDIGERET AF FREDE KJØLLER

TRYK: HAKON HOLM ApS . RØNNE

ISBN 87-7006-102-5

Fârsa flojta

Larkans flojta høres lydt å lânt.
Ensam går jâ longs enj gråvakânt,
å min flojta hâr jâ altid hos,
hon e ju mit bæsta arragos.

Flojtan hâr jâ arrad frå min fâr,
hanj va mijler å hanj va så glâr.
Når jâ sætter flojtan te min munj,
ser jâ fâr igjæn i samma stunj.

Å så e alt trøbbel strajs forgat,
alting jawnar saj så næt å glat.
Flojtan hâr maj glæ i sinjed gjed,
ded e unjelit, mæn seddan e'd.

Fârsa flojta e dær fâza ver,
monga goa vizer hon maj gjer,
sømppla e di nok, mæn jâ ska saj,
di e mer enj goa nok te maj.

Å om ni vil vidda'd, så e vi,
jâ å larkarna i kompani.
Fârsa flojta hâr jâ, gosjelâu,
ja, å ded hâr lârkarna ju âu.

Jâ e mæn enj ensam spellekânt,
mæn enj goer væn ja livæl fânt.
Vizan som ja ævent flojtar på,
dænj hâr larkan lært maj, dæmmeså.

N. C. Stangegaard.

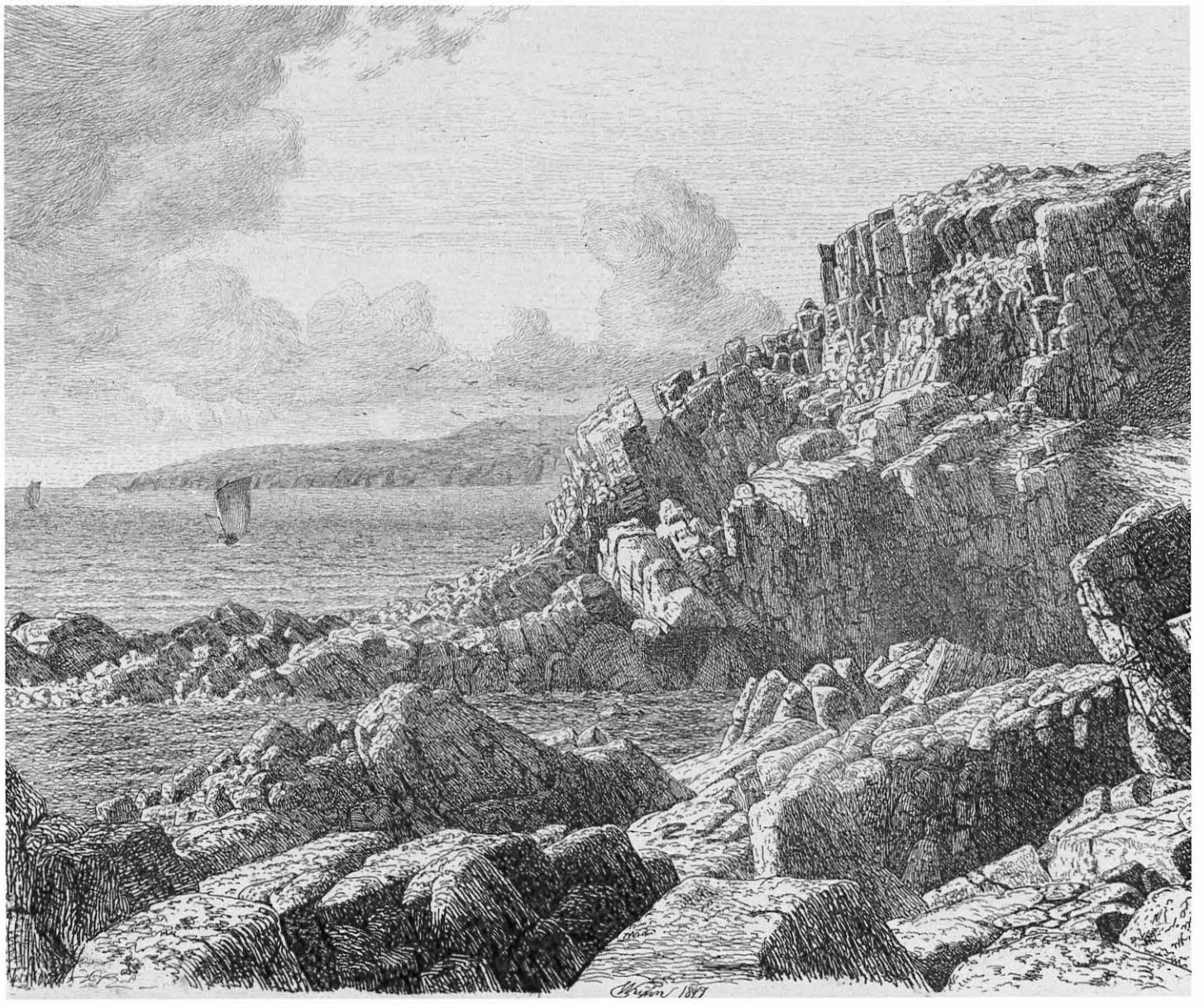

Wilh. Kyhn: Kystparti fra Bornholm 1847. Radering.

En vinterrejsende på Nordvejene

Sven Havsteen-Mikkelsen er en af de kunstmalere, der arbejdede i Gudhjem i trediverne. I januar var han her igen for at tegne til en ny bog, og på baggrund af et møde med ham dengang former journalist Bøggild et portræt af ham ...

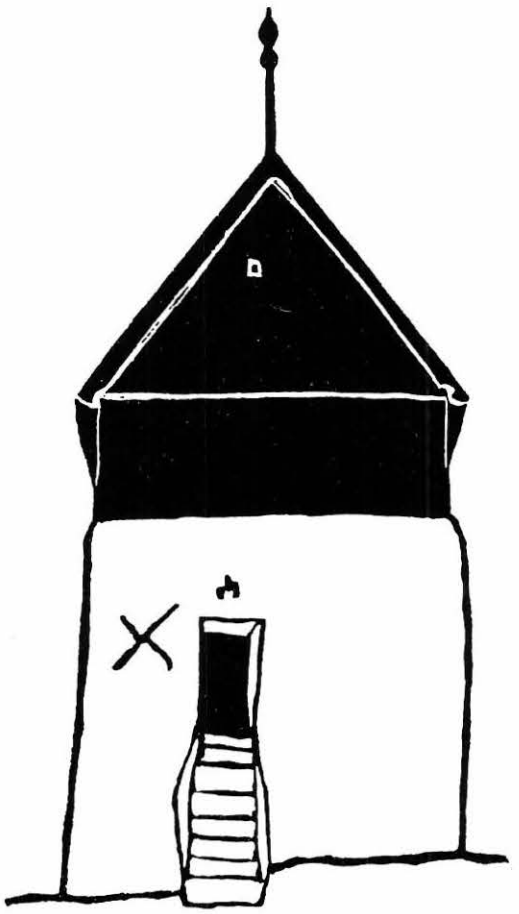

Klokketårn, Østerlars.

Når foråret igen er over os, viser Bornholms Museum en udstilling med 50 oliekridttegninger af maleren Sven Havsteen-Mikkelsen. 30 af disse er allerede udvalgt til en bog, der samtidig udsendes af Bornholms Tidende under titlen Vinterrejse til Bornholm.

DET FØRSTE MØDE

Havsteen-Mikkelsen har ikke arbejdet på Bornholm, siden han som 26-årig, i 1938, forlod Gudhjem. Ved nytårstid 1984 fik jeg ham herover. Vi drog rundt i det gamle landskab og så på oldtidspletter. Hver plet har sin historie og kan sættes i forhold til nutiden. Og der er mange pletter. Fredningsstyrelsen siger 1.387.

Vi havde den uforfalskede bonde William Harild med. Han fortalte og viste vej, Havsteen tegnede, og jeg indprentede mig sten og træer, skyer, hav, vind, temperatur. Fordi det ellers er væk, når skivemaskinen kører. Og det er så vigtigt med detaljer, også selv om de ikke skal på tryk.

Jeg havde ikke før mødt maleren, men læst om ham og glædet mig over hans billeder og tegninger. Nu stod han som den blæst, der kan bryde is op og fyldte det alt for lille kontor med sin store skikkelse, udstrålende en råstærk fysik, klar til at tegne Bornholm. Robust og venlig. Kultiveret.

VINTERKÆRLIGHED

Jeg holder meget af den bornholmske vinter, men kan godt se, man skal være vild i hovedet for at føle vinterkærlighed. De dage kan være meget upoetiske og uspændende - men vinteren på Bornholm er hedensk. Og det var hedendom, vi jagtede. Tonen i det gamle stof, der derefter med naturen som mere end dekorativ medvirker skulle hentes frem til vor egen komfortable tid på en reflekterende måde.

Pletterne er helligsteder. Kultens greb i oldtidsmennesket fornemmes endnu. Det oser af blodlugt, der gammeltestamentligt halser med dødens åndedræt endnu hørligt. En tid hvor tro førtes fornyende ind i en kristendom, der rejste Danmark igen. De mennesker byggede trækirkerne. Siden kom stenkirkerne, forsvarsværkerne. Det var i en forarmet tid, men de blev så fulde af kraft, at de stadig orker at stå som det største og mærkeligste i vores historie.

Til den rejse var det nødvendigt med vinterdage, og nu afventer vi i spænding trykkeriets resultat.

DET MÅTTE MISLYKKES

Sven Havsteen-Mikkelsen er danskfødt i Argentina. På fædrene side af islandsk slægt. På mødrene søofficerer, iblandt Gustav Holm, Angmagssaliks opdager (Holm-erne stammer fra Allinge). Et islæt, der fik yderligere styrke, da hans mor i 1919 - han var da syv år gammel - giftede sig med kaptajn Ejnar Mikkelsen. Hos denne ishavsfarer voksede han op og ledtes af en stærk karakter med et lidenskabeligt, trofast sind. Sikkert gik denne mand sine egne veje, og det kunne tænkes, han har modelleret sønnens sind mere end samtlige nordiske aner!

I mange år - fra begyndelsen af tyverne til sin død i 1971 - holdt Ejnar Mikkelsen i perioder, specielt somrene, til i Måns Pærs Huz i Gudhjem, og dér mødte drengen også op med de første kunstnernykker. De drømme så kaptajnen ikke med de allervenligste øjne på. Det blev til et kompromis. En læreplads

Maleren Sven Havsteen-Mikkelsen er født den 16. september 1912 i Argentina. Debut: Kunstnernes Efterårsudstilling 1934, siden medlem af Corner og Høst-udstillingen, fra 1948 af Den frie Udstilling. Har - foruden tegning, træsnit, litografi og maleri - udført frimærker og altertavler samt kirkeruder i glasmosaik.

Artiklen er skrevet på grundlag af breve og samtaler med maleren. Desuden er der benyttet oplysninger fra: Nordvejene, Sven Havsteen-Mikkelsen fortæller, med en indledning af Ole Wivel. Gyldendal 1963.

hos sølvsmeden Georg Jensen. Det smagte dog af kunst. Men det mislykkedes. Det kunne kaptajnen have sagt sig selv. Havde han glemt, hvad han i sine erindringer havde skrevet om sin egen ungdoms kamp mod faderen, da han selv strittede imod at blive lempet ind på tryghedens kedelige veje og ville ud at sejle, fremfor at blive sat i snedkerlære.

DE HOLDER AF EGNEN

Havsteen ville være kunstner, søgte til Fritz Syberg på Fyn. Den store fynbo åbnede sit hjem for den unge, der hermed også præsenteredes for andre opdragende sysler, bøger og musik. Han strejfede i landskabet og forelagde om aftenen Syberg sine forsøg:

- De holder af egnen, kan jeg se. Nu gælder det, om De kan blive ved at tegne med samme lidenskab.

Stilfærdig belæring. Ikke spor kunstteoretisk. Tegne med lidenskab! Så enkelt, så krævende.

Han sled ude, trods vinterkulden, for at karakterisere tingene indtrængende - og kom langt, men en vis tørhed sneg sig ind og brød rytmen og formens totalitet i tegningerne. Han skrev da: »Du *skal* tegne mere helt«.

HELT ANDRE VERDENER

Ærbødigt beundrende fulgte han de ældre folk i dansk kunst, fine, sikre malere, der arbejdede med danske landskaber i en farverig ekspressionisme, men han fandt også ud af, at den milde fynske kunst var et paradoks til hans eget temperament og kunne ikke på den henrevne måde forelske sig i en vinduessprosse. Glad tog han med en fransk ekspedition til Grønland. Han havde allerede som 15-årig været på Færøerne, havde slugt de islandske sagaer med ynglingens reflekterende grådighed, og i Johannes Larsens hjem så han dennes tegninger til sagaerne og inspireredes pågående til at søge store landskaber og prøve kræfter med den norrøne verden.

Rejsen fik det ventede forløb. Han sejlede med til Brest og afmønstrede dér, købte en cykel og stampede sig frem til Paris for at se på kunst. Det var noget andet! Fremmedartet og dristigere, uvant suverænt. Det tænkte han meget på, mens han den følgende vinter gik hos en onkel ved Korsør, men han havde også talt med Oluf Høst. I dagbogen står herom:

»Det var godt, sagde han, at jeg havde et miljø, at jeg elskede landet og egentlig kun følte mig hjemme dér - men når man er født ind i kulturen, kan man ikke løbe fra den, og når man er begyndt at æde af kundskabens træ, glemmer man det ikke siden«.

DJÆVELSK INSPIRERENDE

I dag siger Havsteen: - Høst analyserede sine oplevelser. Det ligger mig fremmed. Det er ikke min evne. Hos Høst blev oplevelserne ikke liv, før de havde vokset i hans sind. Han gjorde det indviklet at male. Men hans skarpsindige indsigt i menneskenaturen gjorde ham givende i næsten alt, hvad han foretog sig. Jeg ville have været fortabt, hvis jeg ikke havde haft ham dengang. Han var et djævelsk inspirerende menneske.

Hvad Havsteen her siger overrasker ikke. Hos andre skabende naturer, der fik Høst på nært hold, har jeg mødt det samme. Uden at han ønskede det, kunne de blive marionetter for hans hånd. Han tiltrak mennesker som det rislende vand

Ny kirke.

det hvide lyn. Han pirrede dem på en udfordrende, skabende måde. I virkeligheden satte han dem på prøve og ville gerne mærke, om de kunne sætte ham åndeligt på plads.

Ikke sjældent opfattes denne metafysiske form af udenforstående ukritisk som krukkeri, men engang fik jeg dog bevis på, hvordan denne opfattelse nødvendigvis må udsættes for revision. En bornholmer i København skrev i et brev at han i sin ungdom fik Høst galt i halsen. »Ganske vist blev jeg betaget af hans billeder, men ham selv anså jeg for en krukke. Helt uret havde jeg vel heller ikke. Dybt oprindelige naturer, der samtidig har evne og trang til at udtrykke sig selv, får mærkeligt nok ofte et drag af affektion over sig«.

Men denne bornholmer ændrede altså holdning. »Navnlig efter at jeg havde fået kendskab til hans dagbogsnotater«.

Igen noget særligt dragende ved Høst: Sproget! Han var ikke skribent, men han kunne sige ting, der naglede andres sind til det, han var. Sådan lod han ynglingen Sven Havsteen-Mikkelsen, der blev lærling hos ham, æde af træet, men drengen måtte lægge denne tryllekreds bag sig, og Høst måtte i lutter interesse selv pege på det, hvæse det ud:

- Tag nu og gå tre måneder på Rostrup Bøyesens skole, eller to, eller bare én for satan!

OPLØSNING SKULLE DER TIL

Det blev en stram overgang efter de fire år.

Det var tegning efter gibsafstøbninger på Statens Museum for Kunst, i et indelukket, tørt lokale, der kunne få selv katten ved kakkelovnen til at længes efter den nordiske natur, men Rostrup var en storartet pædagog.

Sommeren 1932 oplevede Havsteen Østgrønland for anden gang, og siden installeredes han hos Harild-erne på Slettegård:

- Jeg stod nede på havnen, da William Harild kom hen til mig og foreslog, at jeg arbejdede tre dage om ugen og derefter malede, som jeg ville. Jeg boede dengang i mine forældres hus, og Harilds opfordring var kærkommen, for jeg var nærmest pengeløs.

Han havde en god tid hos Harild, omgikkes også Høst, der skabte opbrud i ham. Ole Wivel skriver, at Høst »lærte ham at se, som han aldrig før havde set, tvang ham til at bryde sine forestillinger i stumper og stykker og bygge en ny forståelse af billedkunsten op på sine umiddelbare sansninger og en langt mere differentieret viden om håndværkets muligheder. Han blev kastet ud i en voldsom krise med uforløst higen og svigtende selvtillid, en tilstand så forskellig som tænkeligt fra de rolige år på Fyn«.

Havsteen lod selvkritikken komme så langt, at han destruerede de fleste af sine billeder. Men William Harild fik listet et par af dem hen i en krog, og da maleren var på Bornholm sidste vinter, genså han et af dem - og accepterede det. Og fik det også med hjem, mod et andet, et af hans nyere billeder.

TIL OSLO

Havsteen fortrak, rejste til Oslo i en tilstand af en tvivl, der lammede alt, hvad han ellers havde været glad ved. Han gik på kunstakademiet og søgte universitetets oldsagssamling og gav sig til at kopiere. Først og fremmest middelalderdekorationerne fra Ål Stavkirke.

Det begyndte igen at gro. Han bekræftedes i den tilbøjelig-

hed for den norrøne verden, som oplevelsen af Færøerne og Grønland havde anbragt i ham, og han vendte hjem i marts 1934 og blev Gudhjembo, da man endnu havde Isakson og Weie i frisk erindring, og malerne iøvrigt stod som en skyttekæde på Bokul, datidens åbenbart foretrukne eftermiddagsmotiv, men der arbejdedes også med modernistiske eksperimenter, som fik Lergaard til at fnyse: Sandkasse! Af den verden var Havsteen dog ikke. Hvor de andre søgte internationale strømninger, vendte han blikket mod nord.

EN ENGELSK YACHT I GUDHJEM

Vinterrejsen januar 1984 førte så Havsteen tilbage til det Gudhjem, der havde været kampladsen i de år, hvor den slags må til. Og han genser sommeren 1934, da en engelsk yacht »Duet« erobrede den lille klippesprængte havn og vakte opmærksomhed blandt fiskere og landliggere. Havsteens kone var ombord - men hvor skulle han vide det fra? »Duet« kom til Gudhjem, fordi dens ejer ville hilse på Ejnar Mikkelsen. Det var Augustine Courtauld, der havde aflagt endnu et vidnesbyrd på hårdførheden i gamle England ved at have tilbragt en hård vinter på indlandsisen. Havsteen fortæller:

- Courtauld tilhørte en klasse af ekscentrikere, som nu er borte. Han var af en hovedrig familie, havde gået i de rigtige skoler, og bl.a. studeret i Cambridge, men han var ingenting. Han ejede store dele af Essex, men lod andre tage sig af det. Han var en fremragende sejlsportsmand og blev under krigen løjtnant i marinen, men aldrig forfremmet, fordi han ikke gjorde honnør for sine overordnede. Han var af natur totalt frygtløs. Når alle andre f.eks. søgte beskyttelsesrum under de tyske bombardementer, blev han uforstyrret, hvor han var.

FRA LONDON TIL GUDHJEM

Men Havsteen bemærkede sig mere svigerinden, Pamela Montgomerie, og de blev gift i London i 1936, men bosatte sig i Gudhjem, siden i København, Ålsgårde, Færøerne, Skotland og på Tåsinge, i den smilende skipperidyl Troense. I dag bor han på Ærø, men det drejer sig stadig om Færøerne, Grønland, Island. Det har gerne været sådan, at han er rejst nordpå i sommermånederne og er blevet hjemme i vintermånederne. Det tiltaler ham bedst, og han lægger ikke skjul på hvorfor:

- Danmarks skønhed ligger i noget intimt, som jeg - det er min fejl - ikke rigtig har sans for. I sommertiden spærrer grønheden for udsynet. Vinteren gør landet mere åbent og kan være det lagen, der lægger sig over fortabelsen. Alt bliver nyt. Høst, hvis bedste billeder er vinterbilleder sagde, at vinteren samler alt og gør landskabet større.

HISTORIENS RUMSTEREN

Sin vinterkærlighed til Danmark har Havsteen brugt meget til at rejse rundt i landet og arbejde. Da det store værk Orm og Tyr skulle illustreres, var det vintermåneder, han og Martin A. Hansen og Ole Wivel foretrak at arbejde i. Rejsen til Bornholm måtte ligeledes bruge af vintertiden. Sådan er han indrettet. Han kom som tilbagevenderen, der bringer gaver. Han tændte lyset i vintertiden, som den evige rejsende, der har sympati for de gamle steder. Trods alt må de prøves igen og igen i håb om miraklet. Efter den første tur, til Hammershus i piskende slud, der bed i panden og lukkede øen inde i en boble af både selvværen og afsondrethed, sagde han:

- Man mærker historien rumstere herovre. Det er en mærkelig ø! Der er smukt i det øvrige Danmark, men der er mere spændende på Bornholm.

ALDRIG SYD FOR EJDEREN

Da han stod og tegnede på strandstenenes vold på kanten af Møllebugten, blev jeg slået af den koncentrerede disciplin, hvormed han udførte sit arbejde, når motivet var valgt. Han

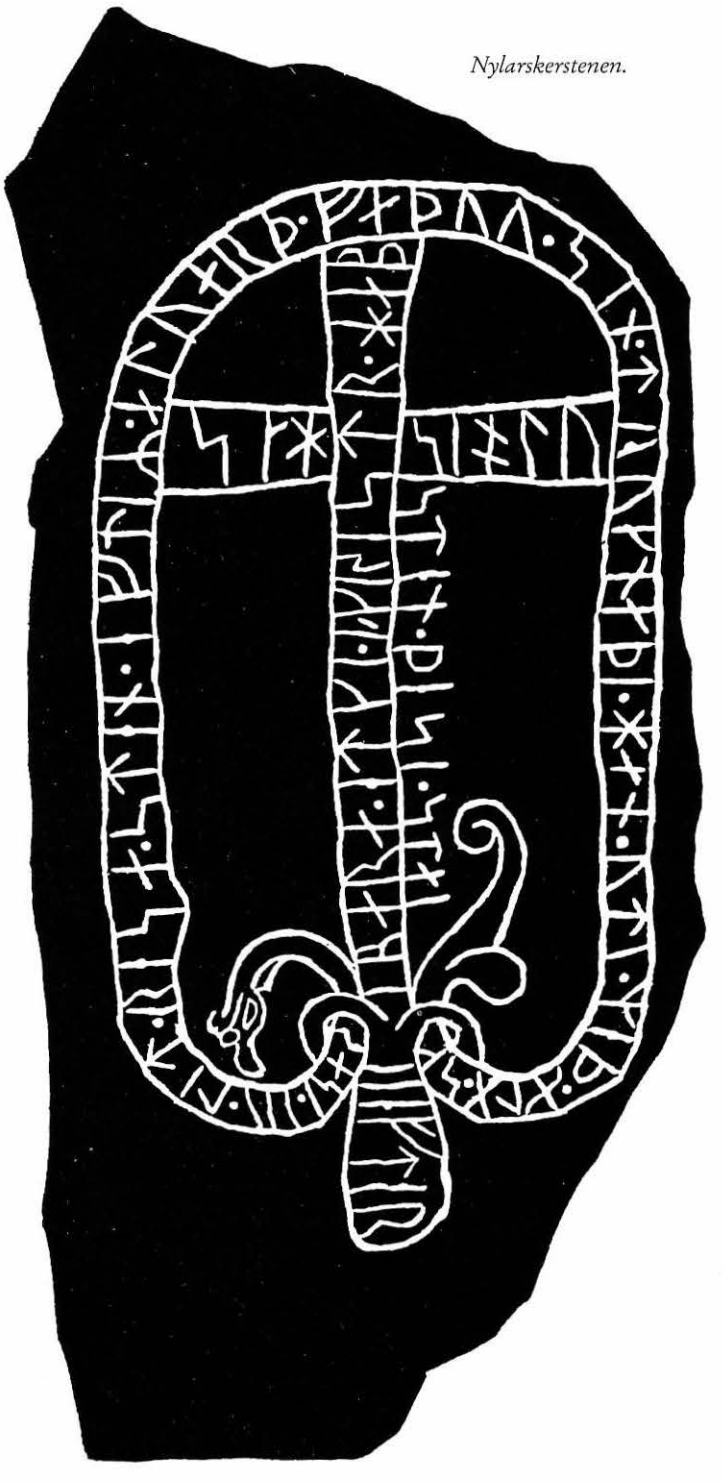

Nylarskerstenen.

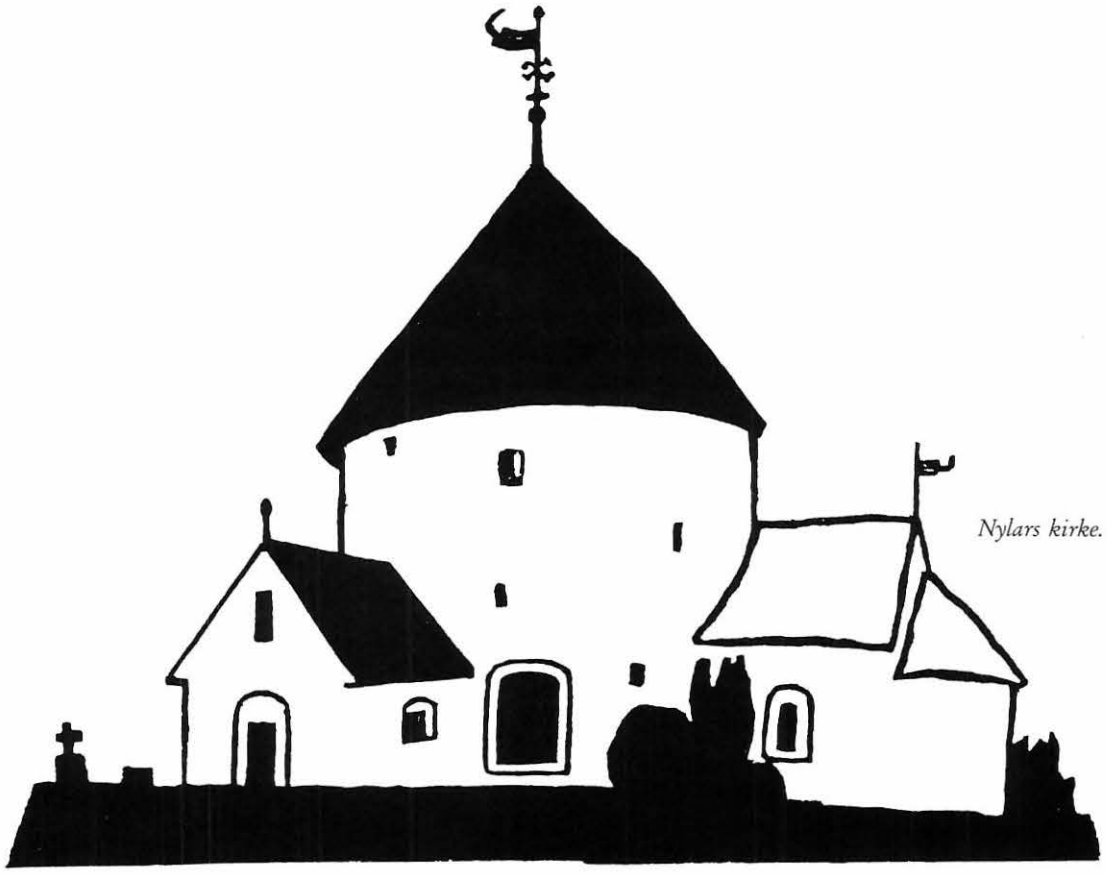

Nylars kirke.

fedter jo ikke med tingene. Han tæller ikke tørre græsstrå. I det nu lyset passer, maser han på og er færdig. Tilsyneladende.

Men under alle omstændigheder røbede optagetheden og de hurtige blik ud mod motivet, at her var han i færd med noget, han ængstedes for ville smuldre, hvis han ikke var med. Den form må være indøvet gennem mange års vedholdende slid, men det er så den måde, hvorpå han kan udlede summen af det skete, den genkendelige helhed.

Han har et historisk forhold til naturen og er trods alt afhængig af sit land. Det er blevet hans skæbne at gå ud i blæsten og sætte ryggen mod internationalismens hastige begreber og holde sig til den nordiske verdens uafrystelige kvaliteter. Han vender det øjebliksskabte med alt det uvirkelige ryggen i én lang lovprisning af livet, ikke opsigtsvækkende ny og nedbrydende de evige mure, men dybdesøgende og med en forestillingsverden i de indrammende livskvaliteter.

Kampens substans er de mytiske elementer i Nordens oldtid, ført frem til den kristendom, der må bære det hele. Han undsiger manipuleringens årtier og er foruroliget og opmærksom på vort både rige og forvirrende århundredes selvdestruktion. I et og alt er det nationale vækstvilkåret for den stadige vækst. Eller det folkelige i sin gamle, ædle form. Jeg kunne umuligt male syd for Ejderen, kan han sidde og sige. Ingen er så afhængig af deres land som kunstnerne. De har hjemme i Norden, mere end de selv véd af. Skærer man rødderne over, dør træet.

- Og det gør man i så meget i dag?

-Man gør sit bedste, for mig at se. William Heinesen siger f.eks.: Vær patriot - eller gå under.

ILLUSTRATIONER TIL BØGER

Mangt og meget kan ændres, udvikles og forfines undervejs i et livsforløb, men fonden vil altid være den samme. Det løber videre til den kendsgerning, at Havsteen også er det fornemme eksempel på et menneske, der har ladet sine aner bestemme livsvejen. Det er der ikke mere tradition for i dansk kultur. Det er ikke nogen tilfældighed, at han og Wivel og Hansen fandt sammen om at udvikle Orm og Tyr, fortællingen om vore forfædres tro - og den velvillige udlåner af illustrationerne til denne artikel. Værket rummer 142 træsnit, hvor Havsteen i respekt for bogens myrende sats holder igen med den hvide farve og gennemarbejder den illustrerende genstand, så det er i det sorte, den får sin illustrative kraft.

Han gjorde det igen lige så sikkert med illustreringen i samme teknik af Melvilles Moby Dick, hvor han først måtte gøre hvalfangststudier i England og Norge.

Andre bøger fulgte, også med træsnit, men siden blev det til kultegninger, og en fornyelse blev skabt, da han begyndte at illustrere med oliekridt. Et tiltalende eksempel i denne nye række er hans illustrering af Thorkild Hansens Sidste Sommer i Angmagssalik. Det fulgte han op på samme forbilledlige vis i 1982 med Danmarksbilleder til tekster af Bjarne Nielsen Brovst.

Og den nyeste udgivelse af den type bliver så den Bornholmbog, der som indledningsvis nævnt udsendes til foråret under titlen Vinterrejse til Bornholm. Den typografiske tilrettelægning varetages af Erik Ellegaard Frederiksen, og teksten bliver en fortælling om mennesker i oldtidens Bornholm, fra stenalder til kristendom, sagnets og troens verden.

HELE TIDEN PÅ VEJ

Allerede i 1931, på sin første Grønlandsrejse, lavede han det maleri, der skulle blive et af hans sikreste. Det hænger nu på Louisiana, og motivet er skibet på vej over havet. Man ser i grunden kun en del af den forreste mast med rundholtene, men vandets vildhed er stærkt nærværende, og billedet afleverer med sine mættede farver en stemning af den mystik, der er forbundet med at være i havets vold. Det er et naturdramatisk billede, med den længsel mod det uanede og ukendte, der selvsagt må hvile over en ekspedition på vej.

Fra dette billede - over de mange landskaber og portrætter - er der en udvikling, der næsten selvfølgeligt fører til kirkerne. I 1956 lavede han sin første kirkeudsmykning, og det er siden blevet til over 30 udsmyknings-arbejder i danske landsbykirker, udført med stor indlevelse og karakteriserende maleren i naturen. En fornem symbolik i mødet mellem det nordiske og det kristne. Han har klogt udvisket forrige århundredes glansbilledagtige malerier i felterne i gamle altertavler og sat sin egen tidløse billedkunst i stedet. På samme måde har han fornyet udlevede prædikestolsfelter.

Man ser ham også bevæge sig fornyende ind i den del af den romanske tradition, der arbejder med billedkunst i glas, indfattet i bly eller cement. Man tør skønne, at der i alle vore middelalderkirker har siddet billedvinduer, og det er kun forfriskende at vende tilbage til traditionen på en nutidig måde.

REJSEN PÅ NORDVEJENE

Der er rokket også ved ham i det lange liv, men han vælter ikke let. Hvad dagene dengang i trediverne og siden bærer på må være stået frem i disse vinterrejsedage, vendende tilbage og blottende de lag, der måske trods alt begyndte af føles som overståede. Men alligevel var disse korte dage vel ikke andet og mere - men heller ikke mindre - end en af stierne på en livslang, urolig rute, der hedder Nordvejene. De er den rejsendes liv. Hans identifikations-radar. Hans slægts historie. Det kolde Nord, som Bornholm også så stærkt er en del af.

Sådan sås han også derude i Østersøens nordiske vejr. En stor krop, der bærer godt og kan lignes ved et uvælteligt bornholmsk landkirketårn, hvidt og mægtigt.

Da vi havde tilrettelagt rejsen, og aftalerne endeligt var i hus, var han som galophesten før startskuddet, og han skrev tilbage:

»Det blir meget mærkeligt at vende tilbage til de egne, hvor jeg engang troede, jeg skulle blive til mine dages ende«.

Da rejsen var overstået, og han atter var på Ærø:

»Kommer man på afstand av en oplevelse, som på stedet synes selvfølgelig, bliver den mærkelig. De, Harild, min søn og jeg kørte jo bare rundt og tegnede. Men måske har vi fat i noget, som ingen andre har haft fat i før«.

Og medens han rentegnede:

»Jeg har ikke nogensinde tidligere oplevet Bornholm så intenst«. *B-d.*

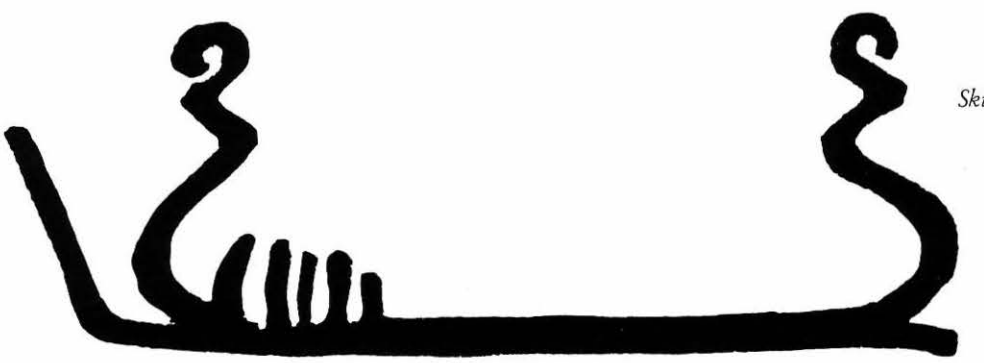

Skib, Allinge.

Af FRODE W. BORG

Laurits Wessel
1886-1939

Laurits Wessel, kultegning af W. Meinhardt.

I årene før sidste verdenskrig tilbragte mine forældre, mine søskende og jeg flere sommerferier hos min morbror, sognepræst Laur. Wessel i præstegården i Egeslevmagle - et stort landsogn mellem Sorø og Skelskør.

Min morbror - eller onkel, som vi søskende kaldte ham - min mor og i øvrigt endnu en onkel der ganske ung emigrerede til USA, blev født i Knudsker. Deres forældre var det man forstår ved landarbejdere under St. Sursænkegaard. Deres bolig var særdeles beskeden, men lå idylisk umiddelbart ved åløbet nord for St. Sursænkegaard.

Da jeg mange år senere som gæst deltog i de årlige jagter hos Grete og Niels Sursænke, valgte jeg altid post på en skrænt over for mine bedsteforældres gamle hjem - det var nok en form for nostalgi.

I dag er huset helt borte, men dengang stod det dér, ubeboet og forfaldent, men jeg kunne udmærket forestille mig, hvordan det var engang - stråtækket, lavloftet, lerklinket og antagelig udstyret med et gammeldags komfur som eneste varmekilde.

Når jeg stod der med bøssen i hånden og ventede, gik tankerne på flugt. Jeg huskede min mors og min onkels beretninger om en lykkelig barndom. De fortalte om et kærligt hjem med sjæl og sammenhold. De fortalte om det velholdte, pyntlige lille hus, og skovbundens spraglede blomsterflor, om åløbets smukke, frodige natur om nattergalesang, om solnedgange, om den sirlige lille urtehave under skrænten og om skumringstimer, når familien samledes omkring bord og slagbænk og snakkede løs om dagens hændelser. Naboer kom og gik, og specielt havde Laur. Wessel megen sans for at beskrive de mennesker han dér og andre steder kom i berøring med. Han kunne som få »tage dem på kornet«, afdække deres stærke og svage sider og afsløre deres egentlige Jeg. Ofte skete det i form af en elegant og vittig karikatur - der aldrig blev ondskabsfuld.

Da Laur. Wessel senere skrev sine kendte bornholmske komedier - først og fremmest »I Piblamarken« - havde han mennesker, han kendte som forbilleder for persongalleriet. I en samtale med en journalst i 1910 udtalte han »Jeg ønsker at vise nogle typer på bornholmere, således som de nu er. Skikkelserne har alle deres forbillede i personer, som har iagttaget på nært hold i min barndom. Jeg har lært mere af disse jævne folk, end af alle de såkaldte dannede mennesker, jeg senere har truffet i København og andet sted. Ingen ved vel bedre end jeg, at denne dialekt er så rig og mangfoldig og giver udtryk for de fineste og sarteste stemninger«.

En af dem, der kom i det lille hjem i Sursænkebakkerne, hed »Peter Nilska«. Hun var meget stærk nationalt indstillet og frygtede at aggresive prøjsere skulle tage ikke blot Jylland, men hele Danmark - incl. Bornholm - i besiddelse. Djærvt, engageret og oprigtigt, men nok også lidt primitivt, talte hun om 1848 og 1864. I den forbindelse kan det nævnes, at engang i 30'erne talte Wessel i Grænseforeningen i Sorø - også han var meget nationalt stemt. Emnet var omtrent sådan: En af dem der havde ånden fra 1848 i sig. Alle havde nok ventet, at han ville tale om Monrad Lehmann, Tscherning eller om en anden af den tids store. Det gjorde han ikke. Med den positive forskel der ligger i ordene talte og fortalte, fortalte han uden manuskript om »Peder Nilska«. Det blev gjort så levende og umiddelbart, at da han var færdig, rejste Amtmanden sig og foreslog, at man strøg kaffen, og i stedet fik mere at vide om »Peter Nilska« ...

Men tilbage ti Sursænke og livet der. Der blev fortalt om prægtige høstfester på St. Sursænkegaard med rigelig mad og drikke før min bedstefar slog violinen an og spillede op til dans »på salen« - den meget store stue, med gulv af brede, hvidskurede planker af pommersk fyr. Det var i det kønne, gamle, nu forlængst nedrevne stuehus. Jeg har spurgt Niels om, hvor de planker egentlig blev af - jeg frygtede de var endt i centralfyret. Jeg blev helt glad, da han fortalte, at de lå fint stablet på øverste loft i det nye stuehus. Niels Sursænke fortalte tillige om, hvordan de planker - og antagelig mange andre »salsgulve« var kommet til Bornholm. - De var simpelthen blevet slæbt efter skibe tværs over Østersøen. Min kone og jeg har været til fest i selvsamme sal. Det var i 50'erne, og ejendommelig nok var det den allersidste fest, der blev holdt der - umiddel-

bart efter blev det gamle stuehus revet ned. Det var ikke til høstfest, men ved anden festlig lejlighed. Jeg mindes iøvrigt den gode stemning - også da var der rigelig af mad og drikke.

De beretninger vi fik om livet i det lille hjem i Sursænkebakkerne, bar præg af idyl - de var utvivlsomt farvet af mindernes glans. Der må - nødvendigvis - også dengang have været klamme, regnfulde efterårsdage og mangen vinter med sne og frost, og - vel at mærke - mange lange, hårde og trælsomme arbejdsdage. Det hørte vi ikke meget om ...

Ejerne af St. Sursænkegaard og deres familier, blev aldrig omtalt med et nedsættende ord - tværtimod. Der var næppe tale om et herre-tjener forhold i gammeldags forstand. Snarere om et tillidsforhold, der nærmede sig det oprigtige venskab. Det uanset der socialt set var langt - meget langt - fra det lille hus nede ved åen til den store gård oppe på bakken..

Man kan stille sig det spørgsmål, om dette gode forhold mellem mennesker fra vidt forskelligt socialt lag, var en regel eller en undtagelse i den tids samfund. Med baggrund i megen litteratur, fristes man til at tro, at det nok var en undtagelse. På den anden side er der næppe tvivl om, at der også dengang, og mange andre steder, etableredes et oprigtigt tillidsforhold på tværs af alle skel.

Laur. Wessels forældre var i bogstavelig forstand fremmedarbejdere, født i egnen mellem Ystad og Simrishamn i Sverige. Såvidt det vides, var han fars forældre landarbejdere, medens moderens var ganske velstillede gårdsmandsfolk. De måtte imidlertid gå fra hus og hjem på grund af »kvæg-pest« - idag ville diagnosen nok være mund- og klovsyge.

Vi ved fra beretninger fra den tid, at på landet hjap naboer og familie sædvanligvis i sådanne ulykkelige situationer, men da man må formode, at en hel egn var ramt, havde den enkelte næppe noget at undvære - der var i bedste fald kun til dagen og vejen. Mange forlod det dengang meget fattige Sverige - nogle valgte Bornholm - det var før USA blev mål for den helt store udvandring.

Martin Andersen Nexø beskæftiger sig bl.a. med de svenske indvandres kår i hine tider - men en egentlig samlet og historisk korrekt fremstilling af den tids svenske invandring til Bornholm findes vel ikke. Men beretninger om, hvordan disse ludfattige mennesker - kvinder og mænd - blev fragtet til Bornholm, og hvorledes de stillede op i rad og række i Rønne Havn og tilbød og tingede med de bornholmske bønder om deres arbejdskraft, er nok korrekt

- Det tidsbillede er ikke sympatisk

Der er grund til at tro, at omtrent således kom Laur. Wessels forældre til Bornholm og senere til St. Sursænke -der blev de til de på deres gamle dage købte hus i Rønne.

Laur. Wessel og hans søskende kom til at gå i Knudskers gamle skole på toppen af Snorrebakken. Lærer Lærkesen var enelærer, børnene gik i skole hveranden dag og blev undervist i Dansk, Regning og Religion. En af Wessels skolekammerater var Alfred Larsen, Sdr. Ellebygaard - deres venskab bevaredes livet igennem.

Det må antages, at Laur. Wessel tidligt viste evner ud over de almindelige. I alle tilfælde blev der sørget for, at han kom i Rønne Statsskole - dengang noget helt usædvanligt for en dreng fra det miljø. Afdøde politibetjent Niebe, fortalte engang til Bornholms Tidende, at han i nogle år sad ved siden af Wessel, der var optaget som nr. 5 af 40, der søgte. Iflg. Niebe lignede Laur. Wessel ikke de andre elever, »han bar gråt, hjemmevævet tøj med sort halskrave og stærke briller«. De to fulgtes til bygrænsen når undervisningen var slut, »så fortsatte Laurits til fods den ca. 6 km lange vej til Sursænke, taknemmelig proppet med kundskaber som han tilegnede sig med stort begær«.

Wessel blev student, var i tvivl om han ville studere medicin eller teologi - valgte omsider det sidste og fik embedseksamen i 1914. I sin studietid - og også efter at være blevet præst - supplerede han sin indtægt ved journalistisk arbejde, væsentligst som litteraturanmelder.

I sin studietid skrev han sine bornholmske komedier. De stykker er mange gange gået over scenen på Rønne Theater. Hver gang med stor succes, og stykkernes indtjening har medvirket til, at det gamle theater stadig består.

»I Piblamarken« opførtes første gang i 1909 i København - Wessel var dengang 22 år - af bornholmske studenter, og til fordel for en fattig ven der studerede medicin. Året efter opførtes stykket på Rønne Theater, og blev straks en stor succes, og betegnes stadig som den mest elskede bornholmske komedie. Den tegner ikke - som datidens komedier sædvanligvis gjorde - et overklasse - eller studentermiljø, men et billede af en ganske almindelig bornholmsk familie i hversdag og fest. Der er almindelig enighed om, at persongalleriet er skarpt og overbevisende godt tegnet, at replikkerne er rappe, samt at forfatteren havde fremragende sans for sprog, vendinger og satire. Bornholmerne kiggede ind ad egne vinduer. Den iørefal-

Wessels håndskrift i det originale manuskript.

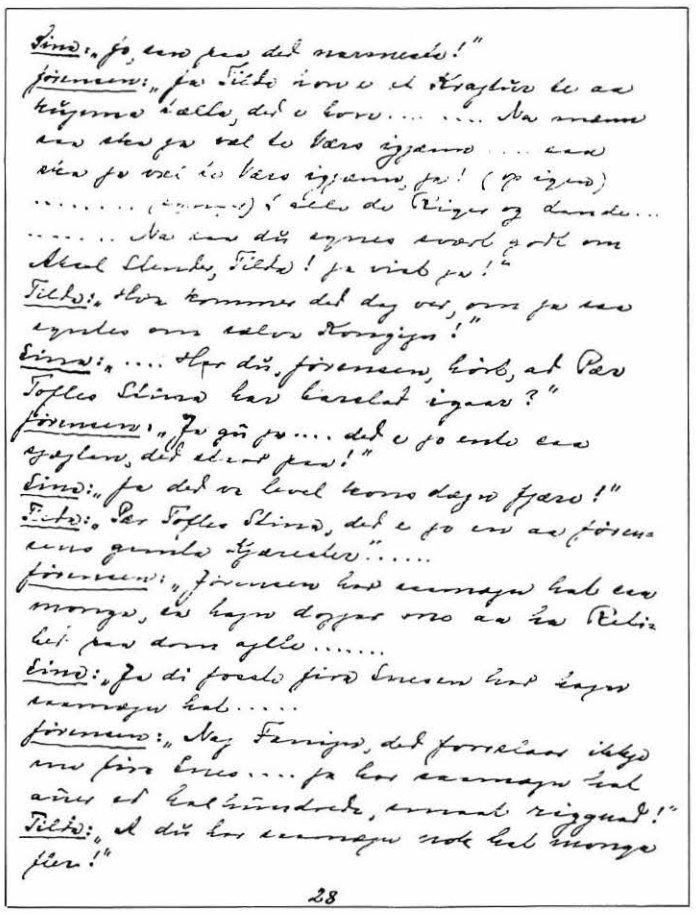

dende musik var skrevet af en af Wessels venner, nordmanden, stud. polyt Fenger Grøn.

Wessel - der er blevet kaldet Bornholms Holberg - kom til at danne skole, dels for folk, der oversatte rigsdanske komedier til bornholmsk, og dels for andre, der også skrev på modersmålet. Ialt er det blevet til mere end 30 stykker i bornholmsk mundart - endog en opera, proffessor Daniel Andersens »Kjøvenhavnereijn«.

Det er bemærkelsesværdigt, at Rønne Theater publikum ændredes ved fremkomsten af de bornholmske komedier - publikum var ikke mere domineret af Rønnes finere borgerskab. Lektor Holst Jensen har sikkert ret, når han har sagt, at med de bornholmske komedier blev Rønne Theater hele Bornholms Theater, og med de stykker nåede Rønne Theater sin største originalitet.

Wessels første embede som sognepræst, blev Grove-Simmekær ved Herning, og fra 1921 og indtil sin død i 1939 var han sognepræst i Egeslevmagle. Han døde efter kort tids sygdom, 53 år gammel, ugift og stod umiddelbart overfor at skulle være provst. Hans forkyndelse var engageret, meget levende og havde ofte aktuel karakter - han talte aldrig for »tomme stole«. I en nekrolog i Sorø Amtstidende står bl.a. »Der var over pastor Wessels forkyndelse noget eget trohjertet, der understøttedes af den lette bornholmske dialekt, som Wessel aldrig aflagde. Den fulgte ham også, når han virkede som oplæser, en kunstart, hvor Wessel lagde betydelige evner for dagen, og mange er de, som vil mindes hans gengivelse af Kaj Munks »Han sidder ved Smeltediglen«.

- Det var Laur. Wessels ønske at blive begravet på Bornholm, det skete på Rønne Kirkegård.

Kun een gang søgte han til Bornholm. Det var i 30'erne, da embedet i Klemensker blev ledigt, da provst Emil Rohde faldt for aldersgrænsen. En anden ansøger var provst Blang, Pedersker. Da det imidlertid kom frem, at der i sognet var underskriftindsamling i gang til fordel for provst Rohdes søn - der dengang var sognepræst i Østerlars/Gudhjem - trak såvel Wessel som Blang deres ansøgninger tilbage.

På Bornholm huskes Wessel som hjemstavnskomediens egentlig fader. I Grove-Simmelkær og i Egeslevmagle mindes han som den afholdte, favnende og meget respekterede sognepræst, hvis interesser ganske særlig omfattede skole- og biblioteksvæsen.

I den rummelige og gæstfri præstegård, med den store, dejlige have, kom der mange mennesker, og ikke blot sognets folk. Så længe de levede, var Wessels mor og far faste sommergæster. Det samme kan siges om gamle venner, f.eks. dommer H. K. Lyster, Silkeborg - i en årrække dommerfuldmægtig i Rønne - og amtsforvalter Sonne, Maribo, en kendt mand af Lauegårdsslægten. En gæst, der påkaldte ganske særlig interesse, var i nogle år pastor, Dr. Schultze fra Berlin - en meget lærd og

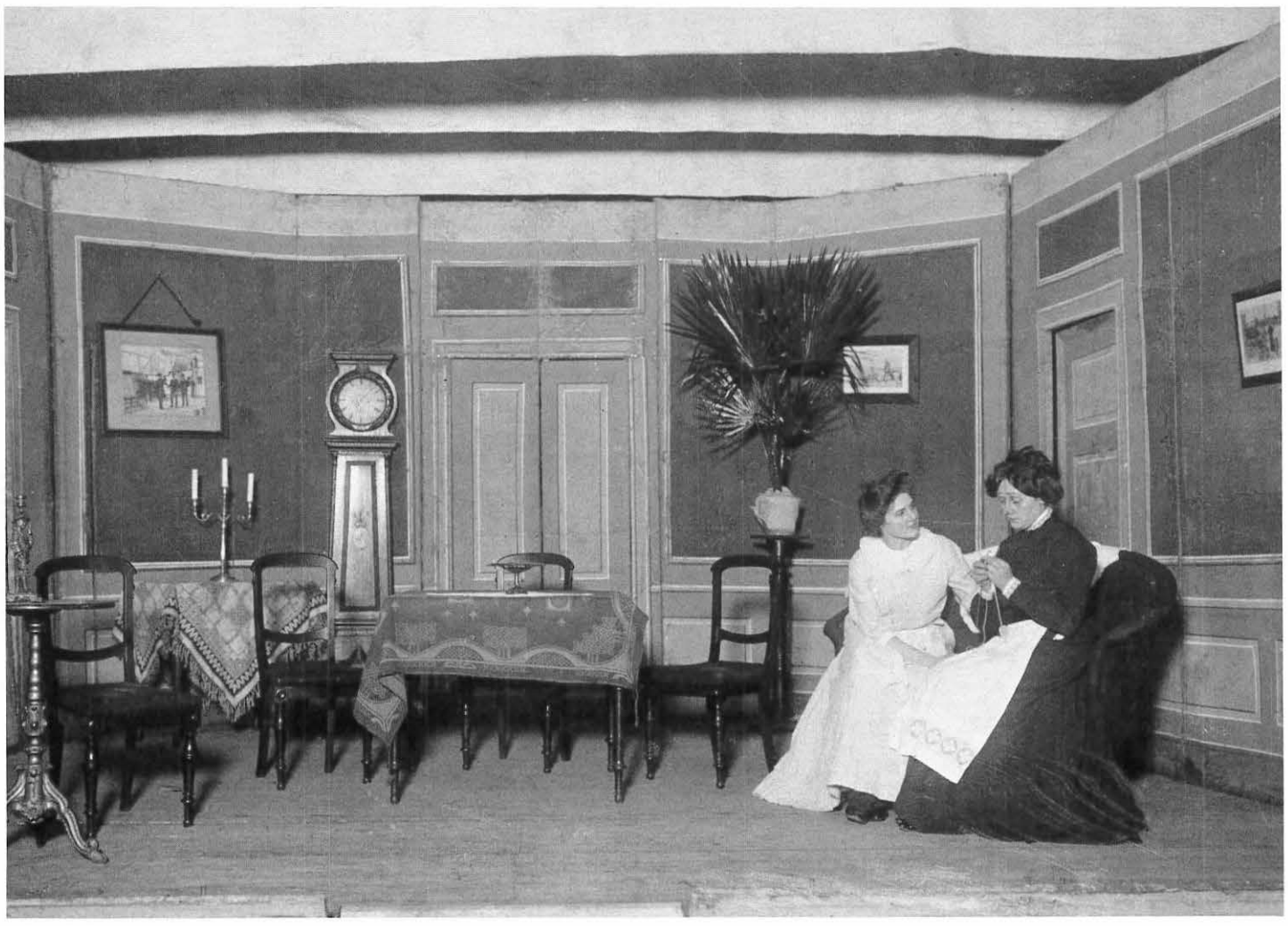

Fra 1. opførelsen af »I Piblamarken« *(Lokalhistorisk arkiv).*

statelig mand. Hans forbindelse med Egeslevmagle har den forhistorie, at Wessel fra begyndelsen af 30'erne havde forbindelse med den i Hitlertiden forfulgte Tyske Bekendelseskirke, hvis leder var den kendte Martin Niemøller, der allerede før krigen havnede i koncentrationslejr.

Gæstfrit åbnede Wessel sit hjem for den Tyske Bekendelseskirkes præster - blandt dem pastor Schultze - og påvirkede med held andre til at gøre det samme. Schultze var gæst i antagelig tre sommerferier. Da fortalte han - til almindelig og stor forundring - om det, der pågik i Tyskland. Alt måtte - af hensyn til den store og stærke nabo i syd - foregå tys-tys, men Wessel inviterede hvert år de tyske gejstelige, der opholdt sig på egnen, til konvent i præstegården. Der kunne de frit og uantastet drøfte deres problemer. Indtil nu har det ikke været muligt at fastslå pastor Schultzes videre skæbne. Vi ved dog, at hans pas blev inddraget i 1938, at han gentagne gange blev arresteret, fordi han fra prædikestolen talte styret imod, at han kom i koncentrationslejr - og vistnok omkom i Dachau.

For nogle år siden havde jeg ærinde i Sorø. Jeg besluttede at lægge vejen om ad Egeslevmagle, i det håb at kunne opfriske gamle minder.

Den smukke, gamle rødstenskirke lå der som dengang. Egeslevmagle by også. Mange huse nikkede jeg genkendede til - især alderdomshjemmet, som Laur. Wessel i sin tid gik stærkt ind for.

Også præstegården lå der - velholdt, og med haven i fin stand. Jeg bankede på - det ville nok være muligt at få en snak med præsten, og måske kunne jeg få lov til at se stuerne igen.

En ung dame lukkede op og sagde »Tandlægen er ikke hjemme«. Lidt forvirret sagde jeg, at det ikke var en tandlæge, jeg søgte, men sognepræsten. Den unge dame forklarede så, at præstegården i 1969 var solgt til en tandlæge, samt at sognepræsten boede i en villa ikke langt derfra. Så bankede jeg på i den ganske store og pæne villa. Ingen hjemme, og jeg kørte tilbage, forundret og i og for sig med uforrettet sag.

Senere har jeg talt med den mand, der er sognepræst i Egeslevmagle i dag. Han fortalte visse ting, jeg ikke vidste, bl.a. at Egeslevmagle kirke i Wessels tid tilhørte Københavns Universitet, samt at embedet som følge deraf var eftertragtet. Sognepræsten fortalte også, at mindet om Wessel stadig lever. Han erindres som udadvendt, aktiv, nidkær og respekteret i alle kredse - tillige som en myndig mand, samt det af embedets korrespondance fremgår, at han kunne håndtere en skarp pen - det er nok ikke helt forkert.

Mine søskende og jeg har flere minder om Laur. Wessel. Bl.a. har jeg et ganske dejligt maleri af Egeslevmagle by - med kirken som baggrund. Billedet fik han skænket af sognebørnene til en fødselsdag.

Det billede hæger jeg ganske særlig om.

Fra 1. opførelsen af »Râzapâsijn«. Damen med tørklædet er Laurits Wessel. *(Lokalhistorisk arkiv).*

Pærsa Oplæuelser
paa Bællajælpsdajn.

Børnehjælpsdag i Rønne 1914.

Et rimdigt fra børnehjælpsdagen i Rønne 1912.

Se nu h*a* vi Bællahjælpsd*a* ijæn,
Saa ska vi te Rynna, for dær e Spæn.
I Du læuenes! Vaar di kajn hitta paa,
For aa narra Folk dorra Pæjna fraa.
J*a*, som æjla vænner Sjillijn i Nivan,
Maa sinnijn D*a* lystra Bællapivan.
Ded e mer Plasér ijn naar dær vælles,
Dær e Folk saa monna, di kajn ikkje tælles.
Aa sikkjena Vauna, di e grajn'a,
Aa Kommitéen, ded e fina Majná
Me stiva Flæbber aa høja Hatta,
Di sprijnjer omkræjn som anra Katta,
Di ska ju varra baadde hær aa dær,
For dær e nok aa sjydda te vær.
Dær e Spillemajn'a fraa Krissjan dæjn fjære,
Aa dorra Aajler got di bæra.
Aa grajn'a Pibla ajle Vajna,
Somma aa dom va næstan najna,
Aa Bysser di hadde, som a vi
Emmer væk maatte spæ idi.
Dær va Amagakonner me Postenokker
Aa grajna Blomster i Urtakrokker.
En Karosæl, vaar a Hauge sto
Aa tau imo Pæjna, jo dæjn va go.
Harredsfaudijn gjik aa song for Sjillijn,
Aa ded va segon en go Bestilnijn.
Ejn St*a* ejn varma Vafler fijk,
Di va skam varma, sa ded h*a*r Sjik,
Ejn ajnijn St*a*, ded va »Kjintajn« ded hed,
Fijk di maj ausaa narrad ner.
Vartijn i »Kjintajn« kujne trækkja vos op,
Hajn tau 30 Øra for ejn lidijn Kop,
Ded va kons ejn Slat, som Moer s*a*,
Mæn va faar ejn for Pæjna sinnijn D*a!*
Aa Karosæl'n, ja nu maa j*a* grina,
I Loftgongan fijk j*a* en Tur mæ Lina,
Paa Rausjebanajn agte j*a* ner,
Ded behavde maj, ded va Plasér.
Saa va vi paa Mosseom, va vi saa' dær,
Va mer ijn j*a* kajn fortælla hær:
Ded Æbled som Adam blé narrad mæ,
(Hajn aad'ed ijkkje, hajn va et Fæ),
Ejn Tot aa Holjer Danskes Sjægg,
Ejn Tajn, dær va lavad som Haudvannsæjgg,
Et Vækkjeur fraa Jørn Raggs Fabrijk,
Ded gjik 8 Da foran paa ejn Prijk.
Ejn læuenes Klyvfisk fraa Arnagabro
Aa majed mere, kajn I tro.
Paa Stora Torr va dær Dajnses*a*l,
Dær traf j*a* Ana fraa Stauvsd*al,*
Vi tau ejn Dajns sammen, - j*a* va stram,
Sjønt Ana ve kjeln som et Djæggjelam.
Sént paa Autanijn va'd alt bléd
Aa j*a* va ymmer i Ujneréd.
Moer s*a:* Ded e bæst a vi kjøra,
Æjla blér vi væl ganske møra.
Daa vi naade paa »Snorran« op,
G*a*d et Spræt i Moer'sa Krop,
Øyen di blé saa vissa kajntro,
J*a* sæl begjynte au aa glo.
Moer s*a:* Ded va Maanajn dær falt nér,
Nu bler'ed svaart, ded e inte Plasér.
Men ja s*a:* Ded e Fyrvarkjeri
I Rynna, for nu e St*a*sijn frambi.
Aa seddan vad, for Klokkan va t*a*l,
J*a* høre ævent et H*a*nag*a*l.
Aa nu e ausaa min Viza frambi,
Kommer di me Byssa, sa lægj mæn deri. *J. S.*

Udstillingen i 1885

Store dage i Nexø

Af POUL HARILD

O. E. Sonne.

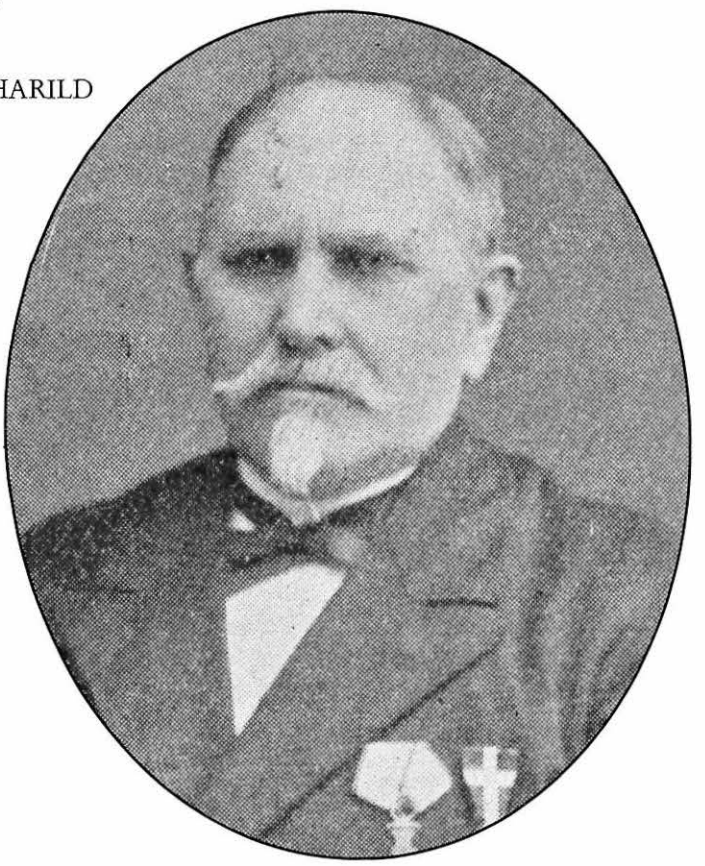

Jørgen Hansen Stub.

Hele sommeren 1885 herskede der travlhed i Nexø, og mange besøgende gjorde deres til at ændre den ellers så rolige rytme i byen. Det var før den egentlige turismes tid, og byens eneste hotel og købmandsgårdene havde stort besvær med at tage imod gæsterne med passende service. Visse dage var gæsternes antal større end den faste befolkning i byen, der dengang havde knap 2000 indbyggere.

Det var *udstillingen*, der var skyld i denne aktivitet. Flere års forberedelser gik forud for denne kraftanstrengelse, der skulle vise omverdenen - og ikke mindst folk i Rønne - at Nexø var en driftig by med håndværkere og handelsfolk, der stod fuldt på højde med, hvad der kunne præsteres i større byer. - Mange år efter var udstillingen med alle dens adspredelser et yndet samtaleemne i mange hjem.

OPGANGSTIDER

De sidste 30 år af 1800-tallet var en tid, hvor der i en rolig rytme skete en mærkbar udvikling i Nexø's erhvervsliv. Opsvinget skyldtes, at byen på det rette tidspunkt havde kvalificerede og initiativrige borgere, der trods divergerende interesser og anskuelser - som man sandelig ikke stak under stolen - kunne finde sammen og ved fælles indsats være med til at udvikle virksomhederne i byen.

Nexøboerne var så småt begyndt på at forlade det århundredgamle mønster, hvor det for mange familier var en nedarvet selvfølge, at man var selvforsynende med madvarer, tøj, møbler og redskaber. Den industrielle revolution med sin teknik og deraf følgende livlige handel var ved at nedbryde faste traditioner. Nye sammenslutninger og foreninger opstod.

Driftige borgere forstod hver på sit felt at gøre sig gældende. Købmand Peter Berg havde i 1885 13 skibe i søen, som han var ejer eller medejer af, jernstøber Chr. Strand fandt god afsætning for sine pumper og ovne, skibs- og bådebygger Chr. Brandt satte sine både i søen, og der herskede travlhed i de store købmandsgårde, der lå spredt i byen.

En mand, der spændte vidt og nåede meget, var *Ole Edvard Sonne*. Hans virke var for omfattende til, at han kan betragtes som typisk for sin tid, men ved at høre om nogle af de virksomheder og foreninger, han var med til at starte, får man et ganske godt indtryk af, hvad der skete i byen i tiden op til 1880'erne.

Sammen med P. K. Sode oprettede han granitbrud og sten-

Endelig skulle publikum med egne øjne få at se, hvad man havde kunnet finde frem til den meget opreklamerede udstilling, og tilstrømningen den første dag - om søndagen - var mere end overvældende. Mere end 2000 besøgende mødte op, hvoraf 500 kom med rutebåden »Heimdal«, der flagsmykket fra øverst til nederst og med hornmusik om bord foretog en lysttur til Nexø, for at også rønneboerne ved selvsyn kunne erfare, hvad man var i stand til at præstere på østkysten. Et særligt moment ved dette besøg var, at det var første gang et skib fra 66-selskabet anløb Nexø havn. - Iøvrigt gentog »Heimdal« turen nord om øen søndagen efter med lige så stor deltagelse. Besøgstallet den dag opgjordes til ca. 1400, og om hverdagen svingede gæsternes antal mellem 200 og 500. Som et fast programpunkt musicerede Nexø Hornmusik med Didrik Kjøller som dirigent hver eftermidddag. Entreen var sat til 1 kr. for voksne og 50 øre for børn, men forhøjedes til det dobbelte, når der blev budt på særlig underholdning.

Buste af Frederik VII i anlægget ved Rønnevej.

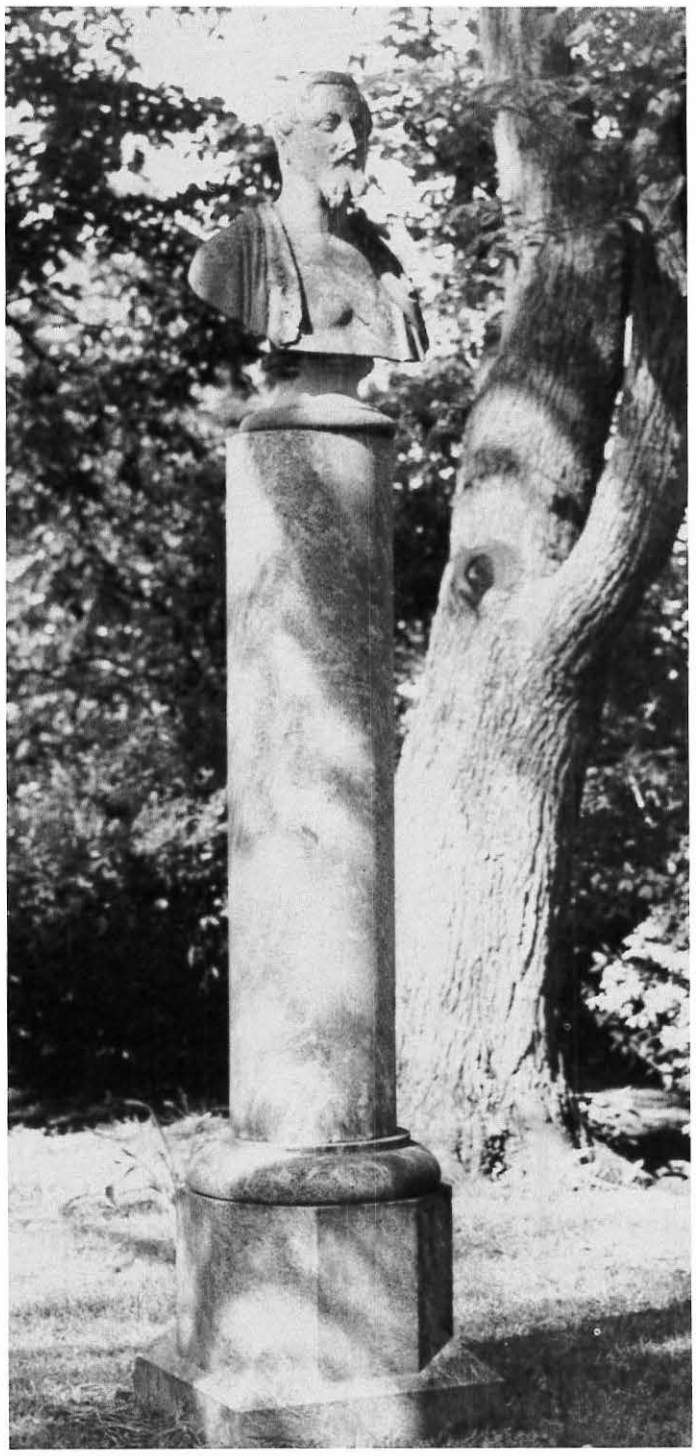

Der var altså trængsel i hus og have, og det er nok et spørgsmål, hvor god mulighed de besøgende havde for at betragte de udstillede genstande, men der er ingen tvivl om, at de ansvarlige var mere end tilfredse, og at gæsterne havde fornemmelsen af en oplevelse lidt uden for dagligdagens trædemølle.

Hvad var det så, folk fik at se?

I den store sal kunne man betragte genstande fra håndværk og industri, lige fra en dampmaskine, en landauer-vogn, et 4 hestes-tærskeværk til broderier og mindre snurrepiberier. Terrakottafabrikant L. Hjorth og H. Wolffsen & Søn (Søholm) fik begge tilkendt sølvmedalje for keramik, og urmager H. P. Dam fik broncemedalje for et konsolur, som Bornholms Museum erhvervede til sin samling af bornholmske ure ved en auktion i København i 1984. Harald Espersen må have været noget af en opfinder og fik »hæderlig omtale« for et vækkeur, der »samtidig med at det vækker er i stand til ved en sindrig mekanisme at tænde et i forbindelse med uret anbragt lys«. - Det er måske herfra, Storm P. er blevet inspireret til sine tekniske vidundere!

For at få folk til at besøge udstillingen mere end én gang fremskaffede man i løbet af udstillingsmåneden nye og interessante sager, f.eks. udenlandske laksegarn og en amerikansk bogtrykkermaskine, der daglig var i virksomhed.

En gennemgang af fortegnelsen over de mange udstillere viser, at der på Bornholm for 100 år siden eksisterede et bredt udsnit af håndværk, som forlængst har måttet kapitulere over for de fabriksfremstillede massevarer. Foruden skræddere og skomagere - der i øvrigt udstillede det eleganteste damefodtøj og solidt, smukt formet herrefodtøj - kunne andre håndværkere vise, hvad de formåede: karetmagere, hjulmagere, sadelmagere, farvere, rebslagere og nålemagere.

I klasseværelserne på 1. sal havde de to kendte havemænd og botanikere H. C. Kofoed, Graneli, og lærer H. Bergstedt fra Bodilsker arrangeret en plante- og frøafdeling. Kofoed, »Bornholms Dalgas«, udstillede skovtræer og græsser i urtepotter, og Bergstedt skabte interesse med sine pressede planter, der senere opbevaredes i et særligt skab, hvis indhold realskolens og seminariets elever stiftede bekendtskab med i botaniktimerne. Pressede planter holder jo ikke evigt, men 60 år senere kunne man alligevel få et indtryk af, hvilket enormt arbejde denne fremragende botaniker havde lagt i indsamlingen og arrangementet af bornholmske planter, hvoraf en del var store sjældenheder. Samlingen blev i 1950 sendt til Botanisk Museum i København.

En mindre afdeling på balkonen viste antikviteter, der var udlånt af private. Her kunne man se porcelæn, kander, hovedvandsæg, dragkister og bl.a. et bæger, som har tilhørt Bornholms befrier Jens Kofoed. Særlig attraktiv var en gruppe med 5 figurer, som forestillede kvinder i bornholmsk nationaldragt. »Bornholms Dagblad« fremhæver dette indslag og spørger, om det vil være muligt om 100 år at fremvise en tilsvarende forsamling.

I skolens have, som H. C. Kofoed havde anlagt med lysthus og blomsterbede, og som blev meget rost for den smagfulde udformning, havde man anbragt større genstande, der kunne

tåle at stå udendørs: landbrugsredskaber, ildfaste sten, en hestegang og gravmonumenter. Stenhuggermester F. F. Fischer fik sølvmedalje for en granitsøjle med en buste af Frederik den Syvende (nu opstillet i anlægget ved Rønnevej).

I et særligt fiskehus kunne man foruden sjældne fisk i spiritus se ansjoser og kryddersild - som fru Stub forresten fik broncemedalje for.

Som et særligt indslag i festlighederne havde man i tiden 10.-14. juli arrangeret den første bornholmske fjerkræudstilling, der omfattede alle arter af race-fjerkræ. Som trækplaster annoncerede man med kapflyvning af brevduer.

MEDALJER OG DIPLOMER

Komitéen sparede ikke på ros og anerkendelse til udstillerne, men lod en mild regn af medaljer og diplomer falde. Ifølge regnskaberne uddelte man 32 sølvmedaljer, 88 broncemedaljer og 200 diplomer, som glædede dem, der måtte nøjes med »hæderlig omtale«. - Det skal måske nævnes, at proprietær Kirketerp opnåede sølvmedalje som udstiller af smør. - Til trods for den store gavmildhed sporedes der utilfredshed blandt enkelte af udstillerne. Rønne Dampmølle havde stilet højere og meddelte ved opslag på sin stand »Den tilkjendte Broncemedalje modtages ikke«. I et læserbrev i »Bornholms Dagblad« spørger »flere møllere«, hvem der havde været kaldede til at dømme de udstillede prøver af mel, gryn og brød. Møllerne ses ikke at have fået svar på deres henvendelse.

Nexø-udstillingen blev også omtalt uden for øen, og da nogle medlemmer af Københavns Industriforening havde lyst til at besøge den, blev åbningstiden forlænget med en uge, men søndag den 9. august var det uigenkaldeligt slut efter 5 ugers hektisk aktivitet.

Det blev hverdag igen, og byen faldt tilbage i sin vante rytme. Håndværkerforeningens store bygning havde vist sig egnet til at rumme det ambitiøse arrangement og kunne nu tages i brug til sit egentlige formål, idet den højere pigeskole startede her den 1. september og realskolen for drenge lidt senere. Inden længe blev de to skoleformer slået samme til den første fællesskole med eksamensret her i landet. - Undervisningen af håndværkerne i aftenskolen havde taget sin begyndelse først på året.

Havde anstrengelserne så været umagen værd? - Udstillingen gav ikke det store overskud, som foreningen havde håbet på som tilskud til driften af bygning og skoler, men det var lykkedes at skabe respekt om dens virksomhed, og frem for alt at give byen en festlig sommer med en usædvanlig aktivitet, noget man mindedes i lang tid bagefter.

I 1895 lavede man igen en industriudstilling i byen, men den var mere beskeden i sin udformning end den første. - To faste Nexø-traditioner grundlagdes imidlertid den sommer og holdt sig gennem årtier. Fjerkræudstillinger i forbindelse med udstilling af landbrugsprodukter, frugt og grøntsager blev meget populære, og man forbandt på festligste måde det nyttige med det morsomme ved den efterfølgende lange række af basarer, hvor bekymrede bestyrelsesmedlemmer af seriøse foreninger kunne løfte i flok med byens dramatiske talenter, der udfoldede sig muntert og frejdigt i de velbesøgte revyer. Man havde aldrig vanskeligheder med at finde et godt formål, som basarernes overskud kunne anvendes til. Et år fik man således indlagt centralvarme i Teknisk skole for de indkomne midler.

Studenterne fra

SPROGLIGE STUDENTER

Bagerste række fra venstre: Steen Munch Andersen, Marianne Petersen, Line Paulsen, Tine Brandt Mortensen, Bo Andreasen, Birgitte Filipsen, Charlotte Folkmann, Kristine Jallov, Merete Finne, Helle Lindblad, Michael Quvang, Palle Kure, Mette Elgaard, Anne Mette Munch-Petersen.

4. række fra ventre: Lone Finne, Hanne Boss, Tina Pilegaard, Anita Rosenquist, Pia Burgedahl, Henriette Wedel, Simon Goldenberg, Brita Petersen, Tania Houborg, Mette Dahl, Hannah Dam, Henrik Rasmussen, Lisbeth Stegmann, Thomas Mogensen.

3. række fra venstre: Anette Petersen, Jette Smed, Anette Iversen, Charlotte Nielsen, Thomas Frederiksen, Jakob Runge Svendsen, Lene Damgaard, Ulla Larsen, Vicki Knudsen, Dorte Bille, Helene Flinck, Mette Juul Nielsen, Kirsten Westh.

2. række fra ventre: Stella Mortensen, Jeanette Jensen (mat), Ann Pepke (mat.), Ditte Mortensen, Gitte Jørgensen, Hanne Elleby, Jane Boss, Kirsten Felding, Eva Grützmeier, Mette Felbo, Therese Hansen (med Emil).

1. række fra venstre: Anette Hervad Jørgensen, Helene Hess, Lisa Mikkelsen, Lene Rasmussen, Anne Bruun Kofoed, Birgitte Dam, Helle Skovgaard, Anne Nielsen, Heidi Thorlund Kristensen, Berit Mogensen, Mie Korp Jensen, Kate Munch Madsen.

Foto: B. Ilsted-Bech.

Rønne Statsskole 1984

MATEMATISKE STUDENTER

Bagerste række fra venstre: Peter Hasager Johansen, Tom Jensen, Jeanette Birkebæk, Claes Noreen, Peter Nielsen, Bodil Petersen, Klaus Iversen, Bo Paludan Larsen, Lise Lauenborg, Henrik Ipsen, Steffen Hansen, Lars Johansen, Jens Johansen, Steen Lindén, Kim Håkonsson, Niels Læsaa, Claus Bech, Flemming Pedersen.

4. række fra venstre: Erling Svendsen, Kasper Mortensen, Henrik Humlebæk Jensen, Søren Bach Petersen, René Dam, Jørgen Tolstrup, Thomas Jørgensen, Kim Håkansson, Tage Mortensen, Søren Rømer, Kenn Iversen, Henrik Kofoed Hansen, Per Holm, Peter Andersen, Henrik Petersen, Allan Westh, Laurits Kofoed, Jan-Anders Sørensen.

3. række fra venstre: Steen Kofoed Larsen, Jesper Kristiansen, Klaus Dahl Andersen, Lisbeth Kjøller, Hanne Møller Jensen, Helle Nielsen, Jette Hansen, Mikael Kofoed, Rune Engell Hansen, Lasse Brandt Hansen, Morten Riis, Helle Dich, Dorte Koch Jacobsen, Henrik Kofoed, Peter Wiuff Pedersen, Lars Jensen, Annette Jørgensen.

2. række fra venstre: Poul Felbo, Mads Müller Jensen, Jørn Kofoed Andersen, Jesper Storm, Jesper Tranberg, Torben Østerlund, Thomas Kyhn, Claus Baunkjær, Henrik Kaas Hansen, Søren Bohn, Carsten Espersen, Jan Skovgaard Jensen, Torben Marker, Anne Aasted Olsen, Stig Westh, Henriette Olesen, Helle Kjøller.

1. række fra venstre: Nina Mogensen, Anne-Mari Hansen, Iris Viborg, Bodil Sørensen, Lene Gjedsted, Helle Grønbech Andersen, Charlotte Westh, Tina Pedersen, Pernille Kofoed Nielsen, Anne Steensen Blicher, Charlotte Nielsen, Tina Lauritzen, Helle Jensen.

ÅRETS GANG I DEN BORNHOLMSKE NATUR

Tekst og foto: Frede Kjøller

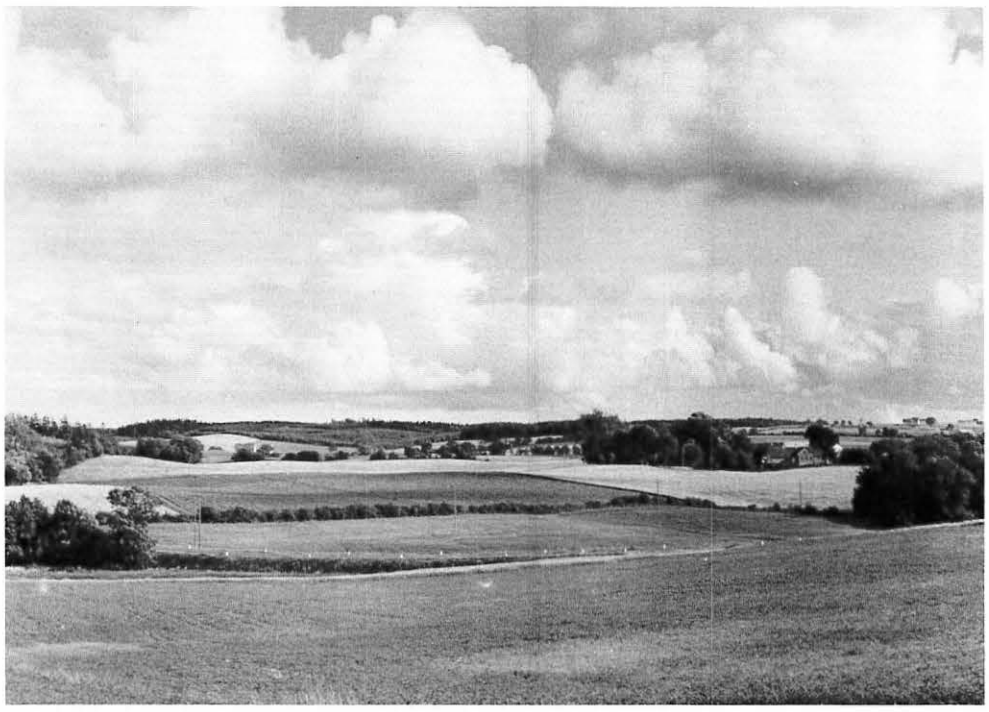

Sommeren 1983 blev usædvanlig tør, således blev juni måned den mest nedbørsfattige måned, der er registreret siden 1904. Men med september var dette forbi. Måneden gav i Østermarie 95, 7 mm regn, målt i 18 af månedens dage, og det var tiltrængt, den varme sommer havde opbrugt vandresourcerne.

Billedet er taget syd for Aarsballe by med udsigt mod Tingsted. Den rytme, septembervejret havde anslået, fortsatte i oktober med stor nedbør, 103, 2 mm på nedbørsdage.

Måneden blev en god svampemåned med mængder af svampe helt til månedens slutning, og der var frugtsætning på mange bærbuske. Men løvfaldspragten nåede ikke det maksimale på grund af den megen blæst, der jævnlig havde karakter af storm.

Billedet er fra den kunstige sø ved Bastemosehus i Almindingen. Efter Åremyre er det den af skovens moser, der præsenteres for de fleste.
Nattefrosten meldte sig den 3. november, men fulgtes dog af dage med forholdsvis høj temperatur og en højst ubehagelig tæt tåge, indtil frosten meldte sig igen, og omtrent midt i måneden kom den første sne, som dog kun blev liggende et par dage. Men månedens sidste dag gav frost og snefygning.

Nedbøren blev 113,6 mm.

I december blev nedbøren 97,6 mm med 16 nedbørsdage nogenlunde jævnt spredt i måneden, dog med størst nedbør omkring den 10. Det var vinter med sne og frost indtil den 18. december. Da steg termometeret igen.

Januar måned 1984 gav hidtidig nedbørsrekord for vinteren med 116,5 mm nedbør, dels i form af regn og dels som sne og med 21 nedbørsdage. Det blev en mild vintermåned; i det meste af tiden var jorden dækket af sne. Et par gange var det storm, og særlig stormen den 13. januar gav stort stormfald i statsskovene. Solskinsdage var meget få, og føret på vejene var slemt. Det blev en fredsommelig, men trist vintermåned.

Den sidste dag i måneden gav tåge, som det ses på billedet fra Baste mose.

Februar måned gav ikke nervepirrende klimatiske udladninger af nogen slags på Bornholm. Den gav heller ikke større nedbør, 44,6 mm, dels som sne og dels som regn. Fra den 10. havde måneden uafbrudt høj barometerstand; men alligevel gav den kun et par solskinsdage. Billedet er fra Præstegaden i Østermarie og viser vandpytter i marken, dækket af is.

Med indgangen til marts holdt den rigelige vinternedbør op. Nedbøren i marts blev kun 4,5 mm. Det meste af måneden havde høj barometerstand; men der var kun enkelte solskinsdage, og vejret var koldt. Trækfuglene kom sent, og de blå anemoner så jeg først den sidste dag i måneden.

Det tidlige forårsbillede er fra Møllebusket ved Hammersholm.

April måned viste sig fra den smukkeste side og blev en rigtig forårsmåned med mange solskinsdage. Men måneden blev tør med 9,1 mm regn og 4 nedbørsdage. Så lidt nedbør i april er der ikke målt i Østermarie siden 1960.

Forårsstemningen er søgt gengivet på billedet af det kønne landskab øst for Østerlars kirke.

Det skønne forårsvej fortsatte i maj. Halvdelen af måneden havde skyfri himmel fra morgenen af; men høj temperatur gav måneden ikke. Nedbøren blev på 35,6 mm. Og det gav en tør måned. Løvspring og kirsebærtræernes blomstring kom alligevel ikke tidligere end sædvanlig; men blomstringen var rigelig og majdagene skønne.

Billedet er fra Olsker og viser den flotte lindeallé ved »Soldalen« i løvspring.

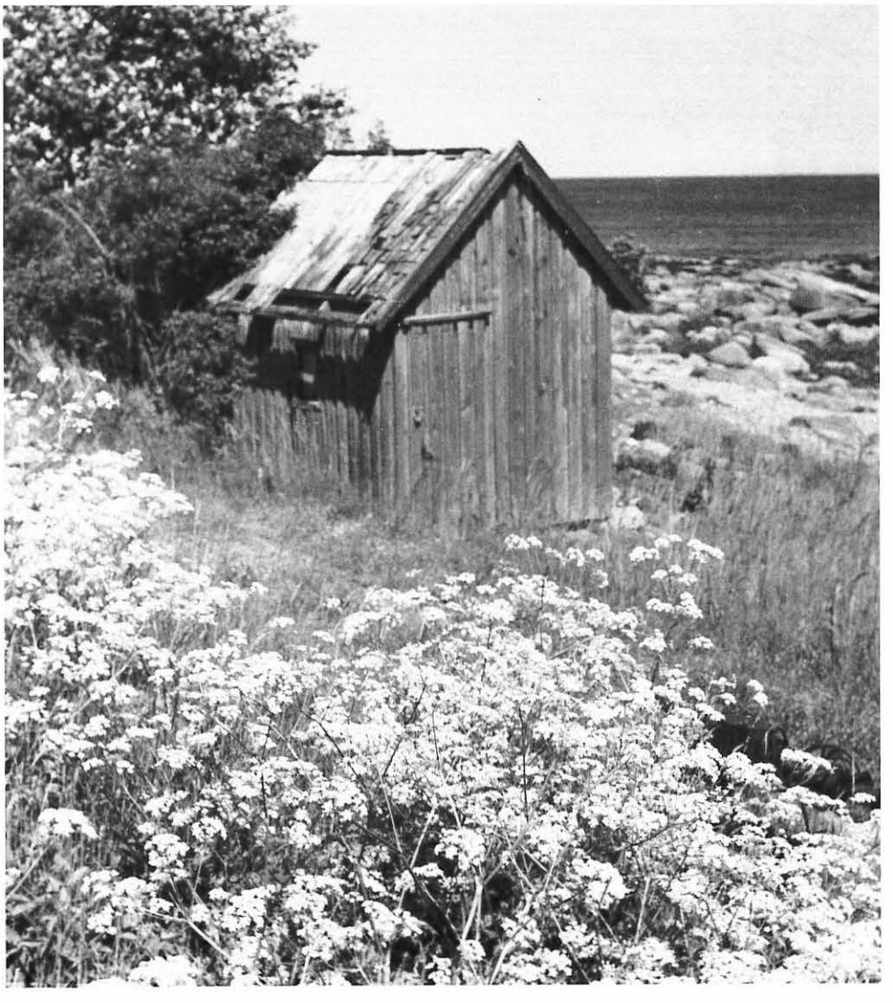

Juni måned blev ikke den fine sommermåned, den kan være. Den blev både våd og kold, og ind imellem gav den så kraftig blæst, at buske og planter tog sig til af det. Nedbøren blev på 89,6 mm på 17 nedbørsdage. Det er det højeste antal nedbørsdage i en junimåned i mere end 30 år. I dette tidsrum har kun en enkelt måned givet større nedbør (1980).

Det gav en enorm frodighed i naturen, og det var sikkert godt for den tilstundende høst. Men det gav ikke en eneste rigtig varm sommerdag.

Fotografiet fra Svenskehavn i Ibsker giver et udtryk af frodigheden.

Kørvelen blomstrer.

Også i juli kom der nogen nedbør, 59,8 mm. Men måneden bleb kølig med en middeltemperatur, der lå betydelig under gennemsnittet, og varme sommerdage kom der kun et par af. Et enkelt, men usædvanligt hidsigt tordenvejr trak hen over øen natten mellem den 13. og 14.

De mange cyklende turister var et karakteristisk træk i feriesæsonen. De måtte sande, at Bornholm har gode bakker - her Ypnastedbakken.

August startede i fjnt sommervejr med høj barometerstand, og sådan fortsatte det måneden igennem med meget få dage, hvor det var overskyet. Nedbøren blev 5,8 mm, målt den 31. om morgenen, og det er den mindste augustnedbør, der er målt siden 1952, da nedbørsmålingerne blev begyndt i Østermarie. Det blev en tredie klimarekord indenfor det nævnte tidsrum. August blev følgelig en problemfri høstmåned for landmændene. Og en god måned for turisterne.

Månedens billede viser en af Bornholms gamle gårde, Østre Ellebygård i Østermarie.

Blev jernalderguden ULL dyrket på Bornholm?

Af O. JUL HANSEN

Ull er aseguden, der var mester i skiløb, bueskydning og anden idræt - en ren nordisk gud, der bl.a. var god at påkalde i tvekamp.

Ifølge Johs. Brøndsteds bog »Vikingerne« mest dyrket i Østdanmark og Norge, dog kendes en jordfunden sværdskede fra 3. århundrede med runeskriften »Ull's tjener«.

Han er søn af SIF og stedsøn af THOR - han nævnes i Eddakvadene og hans navn betyder egentlig herlighed, han var måske oprindelig identisk med TYR - hans himmelske bolig hed YDALER.

I bornholmske Stednavne vil man kunne finde hans navn bevaret tre steder, hvilket stemmer meget godt med Brøndsteds oplysning om dyrkning i det gamle østdanske område, hvortil Bornholm geografisk og kulturelt henhører.

I Nyker plantage ligger 1 km øst for Bolsterbjerg en lokalitet, som kaldes *»Ullekullene«*, den er mig bekendt ikke optegnet på noget kort eller på anden måde beskrevet. Jeg har fået navnet meddelt af min far, som havde det fra vor slægt, som havde boet i området i flere generationer. Han mente dog, at navnet kom af, at her havde ulvene boet »forr i tider«. Det er dog næppe sandsynligt, at denne forklaring kan holde, bl.a. af den grund, at ulv på gl. bornholmsk udtales som Ølv, og det vidste min far såmænd godt og sagde forresten selv »enj ølv«, men hvad får en spørgelysten dreng ikke sommetider at rende med?

Nej, forklaringen på at dette gl. stednavn rent og uforfalsket er overleveret som »Ullakujlana« må være, at her har ingen »førde« korttegnere og jordebogsskrivere været indblandet, fordi det var øde højlyng og som sådan ikke havde nogen synderlig interesse.

Dette er imidlertid ikke tilfældet med de to næste lokaliteter, jeg vil omtale - her vil man ved at slå navnene op i Danmarks Stednavne bd. 10 kunne følge den gennem årene gradvise forvanskning fra et oprindeligt Ull-navn til noget nu ret meningsløst.

Som første eksempel skal nævnes *Uglegaard* i Nylars med den nærved liggende Uglegade, der var en ældgammel vej ad hvilken, man drev kreaturerne ind til græsning i højlyngen. Sådanne gadenavne findes flere steder på Bornholm, f.eks. Bedegade m. fl.

Man kan ved at læse Stednavnebogen følge, hvorledes »Ullegård« (nu Uglegård) gradvis - fra ældre tid op til nutid - ændrer sig.

Fra 1689 og til 1813 nævnes gården og gaden syv gange i skrivelser, kort, kirkebøger og skifter m.m. som Ullegård og Ulegård. Gården ejes ifølge Zahrtmann 1639-40-50 af Peder Ul; 1639 skrevet Peder Uld. Det er gl. bornholmsk sædvane, at manden tager navn efter gården. 1660 skrives Peder Ulff og Zahrtm. noterer i 1693 skrivemåden Ulfue-gården.

Vi ser her, at manden på gården har tilnavnet Ul, senere bliver han ulden og så en ulv, men tilsidst må han altså takke af som ugle.

Zahrtm. skriver iøvrigt i Bornholms Historie, at navnet må have sin oprindelse i gudenavnet Ull. Først så sent som i 1844 træffes skrivemåden Uglegård, som bibeholdes til vor tid. Dette må imidlertid skyldes en misforståelse af det bornholmske først led i fuglenavnet ugle, der imidlertid på bornholmsk hedder ØGGLA.

Og til sidst et endnu værre eksempel på sprogforvanskning, som vedrører den nuværende Aahalsegård i Rutsker. Der er i gårdens nærhed en smal klippekløft, som fører ud til Svarlingedalen hvorigennem Baggeåen har sit løb - oprindelig kaldet Ulehalsen og at gården oprindelig har taget navn efter denne, skal vi se i det følgende:

Stednavnebogen har fra 1697 til 1714 med kildeangivelser seks forskellige steder navnet *»Ulehals«*. 1692 og 1804 *»I Ulehals«*. Lejlighedsvis træffes også *»På Ulehals«*, som er et gl. ubøjeligt præpositionsord, som træffes andre steder på Bhm., f.eks. På Løkker, På Toft, På Borre, m.fl.

Men i 1888 kommer der rigtig gang i forvanskningen, da sender sognepræsten nemlig en indberetning til generalstaben og det hedder her: Gården kaldes i daglig tale »Olehalsegård« - efter nogle opkaldt efter en tidligere ejer Ole Hald, efter andre Aahalsegård efter en kløft, også af måleren kaldet halsen med en å i.

Jeg har søgt denne ejer Ole Hald eller Hals i jordebøgerne, men han er ikke til at finde, så her er antagelig tale om en folkelig ændring af udtalen, som er fløjet i en »fører« præsts pen.

Og det kan vist med rimelighed konstateres, at der her også er tale om et oprindeligt Ull-navn, der gennem tiderne er forvansket til ukendelighed.

Oversat af HANS REUSCH

Fem digte af Janus Djurhuus

JANUS DJURHUUS: *Østersøen*

Igen på Østersøen
mod Bornholm!
Bølgen har samme lyd,
som dengang jeg stod på dækket,
ung, på vej hjem
fra Bornholm.

Ung på Østersøen
i brynje og hjelm -
da sagde nornerne til mig:
sejr skal du nyde,
hvis hjertet er rent, men stålsat
af runernes trolddom.

Igen på Østersøen
mod Bornholm
- fordum farved af blod
bølgen slog mod Ormen hin Lange -
gennem klippetoppens sne
spirede kong Olavs palme.

JANUS DJURHUUS: *Et minde*

Lysblå er Østersøen -
klipper af granit -
alle vækster er begyndt at spire -
åbenbarer at det stærke forår
har nået dig, Bornholm.

Mørkgrønt, tykt gror græsset -
røde køer tygger drøv,
yvertunge - mælk og smør -
silden fanges fra fiskebåde -
føder ham som bor her.

Her er skov og marker -
ældste klippekyst -
her finder du Jyllands sand -
Gotlands fagre blomsterpragt -
hele Danmark - her.

Det blide og milde øjeblik
vil finde mig -
å, et uundseeligt og saligt øjeblik -
som det sprøde, fjerne strengespil -
Ingeborg - jasmin.

Vilde roser gav jeg dig -
du gav mig jasmin -
for at spørge - og få svar -
øjeblikket var altfor stille og altfor skært -
senere blev det den anden.

J. H. O. Djurhuus.

JANUS DJURHUUS: *Syren*

Jeg gik gennem mangt et krat -
og rejsen den voldte men -
dog fulgte mig i lang, lang tid
duften af syren.

Min syren med kærligt blik
den dufter blid og blå -
glemt blir ej den lykketid,
da hende først jeg så.

Nu, hvor solen den synker,
drejer min rejse endnu
tilbage til min drømmeby,
der er læ og varmt, godt hu.

Glemt er den farefulde færd -
de gamle sår uden mén
at synge mine ungdomsår -
duften af syren.

JANUS DJURHUUS: *Ingeborg*

Mon jeg vil møde dig, Ingeborg,
- dette er min sidste rejse til Bornholm -
storstjernen stråler over Østersøen,
har revlingens blomster valgt
vennen i splintret hjelm?

Mon jeg vil møde dig, Ingeborg,
- dette er min sidste rejse til Bornholm -
gemmer du i det blik
havets blå stjerneskær
vennen i splintret hjelm?

Mindes du vor ungdom, Ingeborg,
er du gæstfri mod vennen i splintret hjelm?
Vilde roser og revling
bar du altid ved dit møde med stjernerne,
Bornholms dronning.

Ingeborg, mødes vi, øernes børn,
endnu engang på Bornholm?
I dine blå øjne bor
minder om Hjalmar og Angartyr
- helte i splintrede hjelme.

JANUS DJURHUUS: *Hjemve*

Skøn er birken at se, den tindrer som malm
om efteråret
- hærklædt red han fra færd i gylden og
syngende hjelm
- storme om dale og fjelde og brænding mod
Sunnbiarholmen
drog mod hans land - dette islæt af fædres sange
og salmer.

Janus Djurhuus og Bornholm

Af HANS REUSCH

Den færøske forfatter William Heinesen har skrevet et digt om sin landsmand Janus Djurhuus, dets titel er »J. H. O. Djurhuus's himmelfart«, heri står bl.a. »Livet går sin gang,/alt er som sædvanligt,/når lige undtages at nogen har set en underlig mand/i flagrende kappe og med en stor harpe over skulderen./Han var ikke helt almindelig.//Det var skjalden J. H. O Djurhuus./Han stod op af sin seng i aften/og greb sin harpe/og forsvandt vestpå./Tilbage i sengen lå hans afsjælede legeme./---/En ældre synsk kone så ham forsvinde./Han lettede som en stor sort gam/og fór vestpå/og blev borte i skumringen./Det var der nu kun få som troede på.«[1] Hvis ikke digtet havde været så langt, så havde det fortjent at blive citeret i sin helhed, - og Janus Djurhuus ville have glædet sig i sin himmel.

Jens Hendrik Oliver Djurhuus blev født i Tórshavn den 26. februar 1881. Da han kom i skole fik han præsten Emil Bruun som lærer, og Bruun opmuntrede sin sprogbegavede elev til at læse videre, så da præsten i 1897 blev forflyttet til Hasle, så fulgte Djurhuus med, næsten som en søn i huset. Djurhuus blev elev ved Rønnes Lærde Skole i 1898 og det var især græsk og latin der havde hans store interesse, egentlig også oldnordisk, men det betragtede Djurhuus ikke som et fag, det var jo næsten det sprog han var født og vokset op med.

Fra venstre: J. H. O. Djurhuus, Jørgen-Frantz Jacobsen, William Heinesen og H. A. Djurhuus (Janus' to år yngre broder).

Emil Bruun og Janus Djurhuus sad ofte og talte om Homer og Platon, de to klassiske forfattere som kom til at følge Djurhuus resten af livet. Som Djurhuus senere fortalte Emil Bruun's søn Gudmund: »Din far er den som har betydet mest for mig, og når det ikke lykkedes ham at gøre mig til en kristen, så vil det aldrig lykkes for nogen. Nej, ser du, disse år på Bornholm åbnede mine øjne for Platon. Jeg så den guddommelige *Eros*. Å ja, det var dengang. Nu tænker og lever jeg mere som æstetikeren hos Søren Kierkegaard - du husker »Enten-eller« og »Stadier paa Livets Vej«. Ligesom han siger jeg: »In vino veritas«.[2] Sommeren 1900 blev Djurhuus student med 1ste karakter, og efter sommerferien skulle han rejse til København for at studere. Emil Bruun's hustru gav ham gæstebogen for at han, som andre, skulle skrive i den inden sin afrejse. Der stod:

31. august 1900. J. H. O. Djurhuus, stud. jur.

Mildt og dæmpet tone Mindets Sange,
ret som Bølgens vemodsfulde Kvad,
naar den efter Uvejrsdagens Storm
ruller længselsfuldt af favne Stranden,
medens Aftensolens Purpur
moderligt velsigner Mødet.

Derfor flettes Mindekransen,
at vi Stævnemøde kunde
holde med den Tid, som svandt.---

Tys! jeg hører Fossesangen
brusende som Kirkers Orgler,
der ledsagede han Tale
om den store, dunkle Gaade,
som forarger, som husvaler
Jordens dødelige slægter.

Blidere er Somrens Ynde
paa Borgunderholmens Slette -
altfor stejlt og barskt var Fjældet,
altfor gold var Ødemarken -
derfor drog mod Syd han ogsaa
med den store Trækfuglskare.

Kommer Fugl fra Nordlandsstrande
for at lytte til hans Tale,
bor han gæstmildt i hans Rede,
og i Sommernattens Stille
tone kendte Melodier.[3]

Digtet er skrevet på dansk, og det er et af de seks digte med tilknytning til Bornholm Djurhuus har skrevet, de fem andre er skrevet på færøsk.

Janus Djurhuus bliver regnet for den første store færøske lyriker, desuden var han den der udgav den første egentlige digtsamling på sproget, det var »Yrkingar« (Digte) i 1914, den blev senere genoptrykt i forøget udgave i 1923. Derefter kom »Nyggjar Yrkingar« (Nye Digte) i 1938, et bind udvalgte digte »Carmina« i 1941 og »Moriendo« i 1944.

Djurhuus var desuden en flittig og fremragende oversætter, hans største indsats var oversættelser af Platon: »Sokrates forsvarstale«, »Kriton« og »Faidon« i 1931, »Symposion« og »Georgias« i 1938, samt Homers »Illiaden« som dog først udkom i 1967, og dele af »Odysséen« som endnu ikke er udgivet.

Som nævnt rejste Djurhuus til København i 1900 for at studere ved Universitetet. Han påbegyndte forskellige studier, holdt sig dog til juraen og blev cand. jur. i 1911. Han arbejde inden for faget i Danmark indtil han i 1922 vendte tilbage til Færøerne hvor han nedsatte sig som overretssagfører.

Som man kan se af William Heinesens digt blev Djurhuus lidt af en myte, men han var det faktisk allerede i levende live. Han havde en hvas tunge og sparede ikke sit eget rygte, m.a.o. han skabte forargelse blandt det færøske borgerskab. Han var noget fremmed, og derfor noget man måtte vare sig for, men han var også noget der skabte nysgerrighed og pirring ud over dagligdagens trommerum.

I rækkefølge, fra venstre mod højre: 1) Niels Otto Sonne 2) Frk. Brandt (lærerinde) 3) Tolder Jensen (sandsynligvis toldass. J. M. Jensen 1866-1948) 4) Fru Andrea Sonne 5) Janus Djurhuus 6) Ingeborg Sonne (gift Eilertsen) 7) Carl O. Sonne 8) den senere fru Ove Hansen (pigenavn ukendt) 9) Kpt. Dam. Billedet må være taget ganske kort tid efter 1900, men inden Niels Otte Sonne rejste til Afrika (og senere Amerika) senest sommeren 1903.

Man kan få et indtryk af Djurhuus således som hans yngre kollega Jørgen-Frantz Jacobsen skildrede ham i et tilbageskuende brev til Willian Heinesen i 1924:

> Det er fra denne periode jeg har mine pragtfuldeste erindringer fra det vårlige København, allesammen grupperet udenom denne gamle, vinde og skæve Regens.
>
> Jeg husker de sidste dage i et værelse, jeg havde ud imod Kannikestæde i stuen. Der havde jeg boet i den lange vinter, dér havde jeg siddet i tungsind og forelskelse, i Nordhavs-ekstaser og i hektisk produktionstrang. Dér havde digteren Jens Djurhuus plejet at komme ind om aftenerne, ladet med flasker, og fuld af rørende, men samtidig åndfuld hensyntagen og courtoisie for min grønne men håbefulde ungdom. Han blev fuldere og åndfuldere, jeg blev fuldere og mere glødende - mens Matras, den rosenkindede, lå et sted oppe i de øvre etager og med lange, regelmæssige åndedrag sov sig dybere og dybere ind i natten.
>
> Jens Djurhuus blev mere og mere bleg, det blev så sent, han tog sig til sin mægtige pande, som Jupiter inden Minervas fødsel, og sagde stadig mere olympiske ting. Krampagtigt blev det efterhånden, så sank han hen i en døs. Nu var det mig, der talte. Engang imellem vågnede Jens Djurhuus op af sin dvale og gav sit bifald til kende, på en måde som smigrede min ungdommelighed. Når digteren til syvende og sidst vaklede ud af døren med kraven op om ørene var det som regel med en eller anden indstændig opfordring til mig om at øve den glimrende bedrift, som *han* ikke havde fået udrette - han havde kun haft skuffelser. Således forløb den mageløse vinter, som på en gang var sort og trist, ganske desillusioneret, og festlig, festlig på en drøm om nordisk sommer og valkyrieagtig amour, festlig under Jens Djurhuus' bacchantiske, højtbegavede, men schwankende ånd.[4]

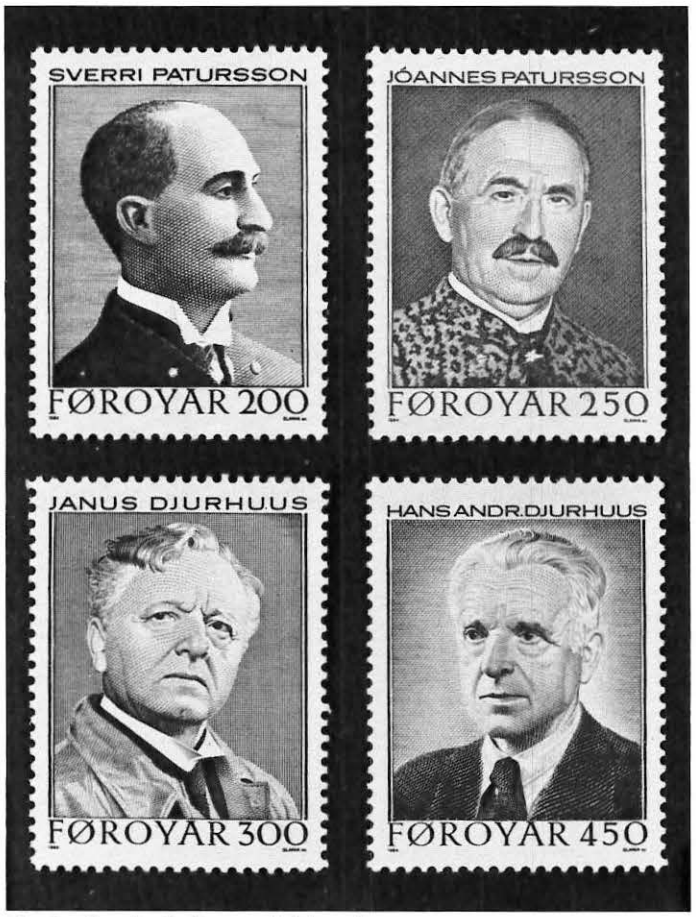

Kendte færøske forfattere på frimærker.

skellige steder, bl.a. i Klaksvig og i Torshavn. Men han var rastløs, den 7. juni 1939 skriver han til Ingeborg Eilertsen: »Heroppe føler jeg mig saa underlig fremmed og desillusioneret. Jeg har aabenbart været for længe borte og mistet min Hjemstavnsfølelse. Der bliver ikke andet for end paany at begive mig ud paa vandring«.

Den 15. december 1939 fik Djurhuus sin sagførerbestalling tilbage, og i den forbindelse skriver han den 5. februar 1940 til Ingeborg Eilertsen: »Men jeg begynder ikke at praktisere før jeg er færdig med Odysséen, og jeg ved endnu ikke om jeg skal bosætte mig her eller nede. Det er en løjerlig Følelse at føle sig saa hjemløs som jeg gør, heroppe, altsaa i mit egentlige Fødeland«.

Så sent som i 1946 var det hans håb, at oversættelserne af »Illiaden« og »Odysséen« kunne ligge færdigtrykte på hans 70 års fødselsdag i 1951. Ja, det var også hans håb at komme tilbage til Bornholm. Den 22. november 1945 skriver han til Ingeborg Eilertsen: »Du bedes hilse Herr og Fru Hjorth, Listedgård, mange gange. Tror Du, de vilde have mig ½ aars Tid og fuldende min Odysse, som jeg ikke faar gjort noget ved heroppe«. Og den 16. december 1945: »Det kunde være herligt endnu engang at gæste Bornholm og vandre de kendte Stier paa Østkysten«.

I sit sidste brev til Ingeborg, den 10. januar 1948, skriver Janus: »Nu er vi inde i det nye Aar 1948. Gad vide, hvad det vil bringe af godt. Tiderne ser mørke ud. Lad os imidlertid haabe, at vi ses engang i 1948. Altsaa paa Gensyn paa Bornholm«.

Janus Djurhuus døde i Tórshavn, den 31. august 1948.

NOTER:

1) William Heinesen: Panorama med regnbue, 1972.
2) Gudmund Bruun: J. H. O. Djurhuus og Emil Bruun, Utiseti 1948
3) Ibid.
4) Det dyrebare liv. Jørgen-Frantz Jacobsen i Strejflys af hans breve, v. William Heinesen, 1958.
5) William Heinesen: Blæsende gry, 1934. I 2. udgaven 1961 som er forkortet og omarbejdet, er Johan Morberg ikke engang fiktion, har er forsvundet.
6) William Heinesen: Kur mod onde ånder, 1967.
7) Efter at have skrevet denne artikel, har jeg hos Hanus Andreassen set et brev fra Janus, dateret: Listedgård, pr. Svaneke 20.6.1929.
8) Hans Debes Joensen: Um vit er svørd, serprent ur Vardanum bd. 48, 1981.
9) Dette forløb er meddelt mig af forfatteren Hanus Andreassen, som p.t. er igang med at skrive en biografi over Janus Djurhuus.
10) Jógvan Isaksen: Føroyski mentunarpallurin, 1983.
11) Politiken 14. januar 1941.

ANDEN LITTERATUR:

J. H. O. Djurhuus: Ti digte, oversat af Poul P. M. Pedersen, 1941.

Røster fra nordatlanten. Færøske digte. Oversat af Poul P. M. Pedersen, 1942.

Mellem bjerg og brænding. Færøske digte. Oversat af Poul P. M. Pedersen, 1956.

Færøske digte 1900-1971. Oversat af Poul P. M. Pedersen, 1972.

Færøyske dikt av Janus Djurhuus, norsk omdigtning og forord ved Ivar Orgland, 1979.

Dansk Biografisk Leksikon bd. V, 1980 (William Heinesen & John Davidsen: J. H. O. Djurhuus).

Arni Dahl: Bókmentasøga II, 1981.

William Heinesen: Digteren Djurhuus, Politiken (kronik) 13. marts 1981.

Chr. Matras: Føroysk Bókmentasøga, 1935.

Chr. Matras: Nøkur mentafólk, 1973.

Ejgil Søholm: William Heinesen, Danske Digtere i det 20'de årh., 1981.

Ejgil Søholm: Et færøsk litteraturbillede, Bibliotek 70, nr. 18, 1983.

Utisete, arbok foroyingafelags, 1948 (Karsten Hoydal: Hann, id sang, Maria Mikkelsen: Minni um J. H. O. Djurhuus, Gudmund Bruun: J. H. O. Djurhuus og Emil Bruun, Trondur Olsen: Skaldid innanhysis, A. M. Jørgensen: J. H. O. Djurhuus. Madurin sum eg kendi hann. Chr. Matras: Skaldskapur Janusar fra 1901-1938).

Jeg vil takke William Heinesen for tilladelse til at benytte træsnittet af Janus Djurhuus; Hanus Andreassen, Jógvan Isaksen og Roí Patursson for håndsrækninger undervejs. En særlig tak til Maja Kirkeby for fotografiet med Janus Djurhuus på Bornholm. Sidst men ikke mindst, vil jeg takke Elsebeth Olesen for at måtte citere fra Janus Djurhuus' breve til Ingeborg Eilertsen.

Af H. E. SKAARUP

Forsvarsmuseet på Bornholm

Hvilken bornholmer kender ikke Kastellet i Rønne og de gammel arsenalbygninger, som ligger derude ved Galløkken i byens sydlige del? Det gamle kanontårn fra 1689 og de omkringliggende rester af Rønne fæstning har en direkte relation til næsten alle bornholmske familier, for herude opbevaredes i næsten 300 år først Milicens senere Væbningens og Bornholms Værns krudtbeholdninger, våben og udrustningsgenstande. Praktisk talt blev alle mænd på Bornholm fra 1613 og

Kastelstårnet opført i 1688/89 af den dansk/norske ingeniørkaptajn Peter Jacob Wilster assisteret af norske og danske soldater.
Wilster blev oberst og kommandant i Frederiksstad og senere i Glückstadt.
Tårnet blev opført til forsvar af Rønne Havn. Kanonen i forgrunden er en typisk skibskanon fra opførelsesperioden. *Foto: Algot.*

til 1867 udskrevet til soldater i Milicen og efter 1867, ved indførelsen af den almindelige værnepligt, blev Rønne arsenal gjort til øens militære hoveddepot. Her mødte soldaterne til iklædning i forbindelse med de årlige genindkaldelser og her omkring foregik de militære øvelser, eksercits og skydning. Tusindvis af øens mandlige befolkning har i årenes løb stiftet et nøjere bekendskab med dette område, og derfor findes næppe en bornholmsk familie, hvor ikke en eller flere forfædre har haft deres gang herude.

Under besættelsen beslaglagde først tyskerne og siden russerne bygningerne, men fra 1946 overtog Bornholms Værn igen det gamle arsenal, som siden har fungeret som depot. Nyere tiders udvikling har medført, at de gamle bygninger blev upraktiske til deres formål, hvorfor de nu til dels har fået anden anvendelse. Den lille Laboratoriebygning ud mod vejen til Galløkken, som engang rummede fyrværkerens og bøssemagerens værksted, huser nu Hjemmeværnet og Forsvarsbrødrene, medens Lavethuset og dele af Hovedmagasinet sammen med Kastellet rummer Forsvarsmuseet. Der kan næppe herske tvivl om at en bedre ramme om disse aktiviteter kan ikke findes! Her er nutiden så nøje forbundet med fortiden, at det hele går op i en højere enhed - her fornemmer man i bogstaveligste forstand Bornholms militære historie.

Forsvarsmuseet, som ejes og drives af foreningen »Kastellets Venner«, blev oprettet i 1980. Ved stor imødekommenhed fra Kommandanten på Bornholm lykkedes det at få Forsvarsministeriets accept på anvendelsen af lokalerne til museumsbrug, og ved en enestående forståelse fra Bornholms Museum's leder og Tøjhusmuseets direktør stillede disse museer et stort antal museumssager til rådighed for det nye museum, som et permanent udlån.

Forhistorien er følgende: Museumtanken var ikke ny. Allerede i 1966/67 havde man ved Bornholms Værn haft ideer om et lille museum i Hovedvagten i Rønne, men planerne var blevet opgivet, da bygningen var for lille. Derefter satsede man på Kastellet, som derfor blev tømt for ammunition og udrustning. En sommer prøvede man så med en lille udstilling som hed: »Soldatens påklædning og udrustning før - og nu«. Den afholdtes til fordel for en svømmehal i byen og blev en succes. I forbindelse med Rønnes 650 års jubilæum i 1977 arrangere-

Rønne gamle arsenal fra 1816/41 rummer nu Forsvarsmuseet. Forrest ses »Laboratoriet« hvor Fyrværkeren tilberedte krudtet til ladninger, som sendtes ud til øens kystbatterier.
Bagved ses »Hovedmagasinet«, som rummede våben og udrustning til 3000 mand. Bagerst ses Kastelstårnet fra 1689. Den sidste rest af Rønnes befæstning. *Foto: Algot.*

des atter en særudstilling i Kastellet: »Bornholms forsvar gennem tiderne«. Denne udstilling, som var blevet til i et samvirke mellem Bornholms Museum og Værnet, blev også stærkt besøgt, og den var åben fra den 24/6 til den 31/8. Det viste sig imidlertid, at flere udstillingsgenstande led stærkt under den fugtighed (kondens), som fremkom ved temperaturforskellen ude og inde på grund af de 3½ m tykke mure. Hermed blev også tårnets anvendelse til permanent udstilling opgivet. Tilbage blev så kun mulighederne for en udstilling i Hovedmagasinet, og dette lykkedes først i 1980.

Udstillingerne i Kastellet havde dog bevirket, at man havde fået samlet et betydeligt antal genstande, så mange, at de kunne danne grundlag for en permanet udstilling. Interessen for en sådan viste sig at være stor, medlemstallet i støtteforeningen »Kastellets Venner« voksede og fra nær og fjern strømmede det ind med gaver til det nye museum.

Publikumsinteressen har været stor og er fortsat stigende efterhånden som Forsvarsmuseet bliver mere kendt, det samlede besøgsantal ligger nu omkring 8.500 årligt.

Som tidligere nævnt står der en interessekreds bag museet, og dette betyder, at alle, som arbejder på museet, gør det frivilligt og uden betaling. En lang række af fonds og institutioner, private som offentlige, har bevist deres interesse ved donationer, og Bornholms amtskommune og Rønne kommune sikrer den årlige drift med et beløb - i tilfælde af underskud på driftsregnskabet.

»Museets formål er at indsamle, bevare og udstille militærhistoriske genstande, således at disse minder om vore forfædres virke og vilkår for forsvaret af Bornholm kan udnyttes i fællesoplysningens og forskningens interesse. Museets virkeområde er Bornholm«.

Således fremgår det af museets vedtægter og således fremgår det af udstillingerne - derfor har alle bornholmske skolebørn da også gratis adgang til museet, når de er ledsaget af en lærer.

Hvad rummer samlingerne? Mange hundrede museumsgenstande, så mange, at det ikke her vil være muligt at gå i enkeltheder. Sagerne skal ses, stemningen i det gamle mobiliseringsdepot skal opleves. Samlingerne er fordelt i tre bygninger: I *Lavethuset* og Kuglegården er samlet store ting, hovedsageligt køretøjer, flypropeller, en let kampvogn M.24, en tysk torpedo, russisk materiel til ubådsjagt m.m.

På »Kanondækket« i tårnets øverste etage stod oprindeligt 10 svære kanoner. Nu er interiøret genskabt og kanonerne, 4 stk., atter sat på plads, tøjret til ringe i muren med svære tove, ligesom de stod i datidens krigsskibe. Underlagsbjælkerne måler 40×60 cm. *Foto: Algot.*

Hovedmagasinets underetage optages i sæsonen 1984 af en særudstilling om det bornholmske artilleri, i anledning af at det i år er 300 år siden, at artilleriet blev en selvstændig våbenart. Udstillingen omfatter kanoner fra 1759 til vore dage, samt et stort antal billeder fra artilleriets udvikling mellem 1400- og 1900-tallet, og fra Bornholm efter 2. verdenskrig.

I »Våbensalen« på 1. etage rummes museets samling af håndvåben, uniformer, modeller, kort og billeder. Endvidere en del af Milicens gamle faner samt faner fra soldaterforeningerne på Bornholm. Der er særlige afdelinger for den tyske og russiske besættelse med uniformer og våben, samt en samling af sager og billeder fra den bornholmske modstandsbevægelse. Elektroniske kort viser bombardementerne af Rønne og Nexø den 7. og 8. maj 1945. Et tryk på en knap, så »falder bomberne«. - »Så mange?« er det evindelige spørgsmål.

Museets samling af uniformer hører til en af landets største, og spænder over tiden fra ca. 1750 til 2. verdenskrig. Det siger sig selv, at kendte bornholmere, som Albert Wolffsen fra Malkværnskansen 1645 og løjtnant Anker fra skanse II på Dybbøl 1864 heller ikke er forbigåede.

Museets 3. afdeling er Kastellet. Her vises planerne over Rønne fæstning 1688 og 1743, samt øens kystforsvarsanlæg fra middelalderen til 1807-14. På »kanondækket« er opstillet gamle kanoner nøjagtigt, som de stod da tårnet blev bygget, fastgjorte til muren med svære tove og med mundingerne pegende truende ud over havnen. Tårnet selv er jo en »museumsgenstand«, og museet har da også ladet udgive en lille bog om det: »Kastellet i Rønne. Fra fæstningstårn til Forsvarsmuseum«. Den kan købes på Forsvarsmuseet. Indretningen af tårnet til museumsformål var som nævnt problematisk, kun genstande, som kunne tåle temperatursvingningerne, kunne få plads der, men alligevel lykkedes det at få genskabt et miljø, som virker betagende, når man oplever det.

Ved studier i forbindelse med Kastellets historie og arkitektur fremkom et par hidtil upåagtede detaljer: Skydeskårene f.eks. Det viste sig, at de er sådan indrettet at ethvert skud affyret indefra altid vil træffe overkanten af den omliggende vold. I nogle er bunden vandret, i andre skråner den nedad. Man har altså skudt med et fast anlæg og kun i det øjeblik, da en fjendtlig styrke passerede over volden. Skydningen er blevet udløst på et signal fra en observatør ovenpå tårnets flade tag. (Det nuværende er sikkert først sat på omkring 1740). En anden detalje er den firkantede niche, som findes udenpå tårnet i 2. etages højde til venstre for den oprindelige indgangsdør. Som den ser ud i dag, synes den helt formålsløs, men den skulle nok, da tårnet opførtes, have rummet en »mindetavle«, sikkert med kong Christian den Femtes navnetræk og årstallet for Rønne fæstnings opførelse. Muligvis også med en eller anden forherligende tekst, som vi kender den fra Store Tårn på Christiansø, og sidst - eventuelt - også med navnet på bygmesteren, ingeniørkaptajn Peter Jacob Wilster. Dennes livshistorie og hele karakter tyder stærkt på, at han aldrig »satte sit lys under en skæppe«. Da fæstningen imidlertid aldrig blev helt færdig, og da kongen mistede interessen for den, ja, så sparede man også mindepladen!

Nedenfor Kastellet ligger »Kanondalen«, Kastelsbatteriet eller Reedtz' batteri, - opkaldt efter Kommandant Waldemar Reedtz. Det er ikke den første skanse på dette sted, oprindeligt lå Rønne søndre batteri her eller lige i nærheden, men da man havde bygget Kastellet, mistede batteriet sin betydning, og det forfaldt. Under spændingsperioden inden den store nordiske krig, nærmere betegnet i året 1700, ville den nye kommandant på Bornholm, generalmajor Waldemar Reedtz afprøve øens forsvar. Han lod alle de 10 kanoner, som stod på kanondækket i Kastellet, affyre på een gang. Herved fremkom et sådant overtryk på kanondækket, at loftet løftede sig, men heldigvis faldt det atter ned i sit leje. Den tykke egestolpe, som stod i midten af rummet holdt - kun de fire træknægte, som bar de midterste loftsbjælker, blev revet ud. Dette blev Kastellets »svanesang« som kanontårn. Reedtz fandt det uforsvarligt at skyde med kanoner deroppe fra og flyttede dem ned i batteriet, som nu fik sit navn efter ham. Da fæstningen jo var opgivet, kunne havneforsvarsopgaven udmærket løses fra strandkanten.

Batteriet er selvfølgelig ikke mere, hvad det har været. Etableringen af Sydhavnen og den nærgående bebyggelse foran volden skæmmer det oprindelige indtryk af et kystbatteri, dog kunne man indtil foråret 1984 se havet fra batteriet. Nu er der blevet opført et skæmmende plankeværk, som spærrer for den sidste rest af udsigt.

Og endnu værre skæbne venter Rønneboernes elskede Kanondal, såfremt det tillades at føre planerne om et industriområde på det indæmmede areal syd for batteriet ud i livet.

I 1756 sendte kommandant Jens Mule en farvelagt planche til kongen. Den viste hvorledes de bornholmske uniformer så ud på den tid. Kommandanten bad om at få kongens godkendelse. Den fik han i løbet af kort tid. Forsvarsmuseet har ladet fremstille to nøjagtige kopier. En med en bornholmsk infanterist i den karakteristiske hvide kjole med gule benklæder og røde strømper. Den anden er en bornholmsk artillerist med blå kjole, grønne benklæder og røde strømper. Begge bar trekantede hatte med uldne bånd i våbenfarven. *Foto: H. E. Skaarup.*

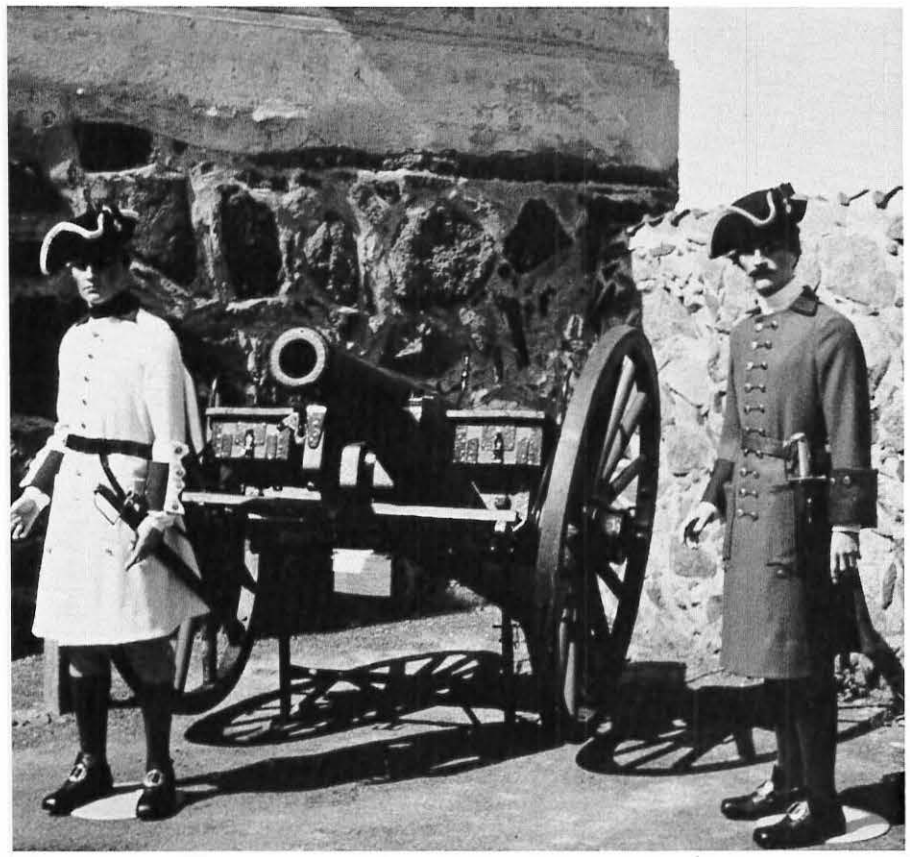

Hvorfor klokker ringe?

Af ARNE MADSEN

Der er noget kendt og kært ved den klang, der strømmer én i møde, når kirkens klokke ringer. Det er, ligesom den gør glæden rigere og sorgen mildere, når man af hjerte lægger øre til. I Th. Sehesteds lille bog om danske kirkeklokker, som i sin tid fulgte med som et tillæg til Dansk Børneblad, bemærker forfatteren et sted: »Dens gerning er at give, aldrig at tage«. Og det er nok klokkens hemmelighed: at give gode tanker og rene glæder. »Kirkeklokke! mellem ædle malme, mageløs er for mit hjerte du« digtede Grundtvig i oktober 1845, da han boede til leje i Bakkehuset ved Valby bakkes nærhed. Hvor mange gange siden har de strofer ikke lydt og hvor tit er de ikke blevet taget til hjerte!

Kirkens klokker toner året rundt morgen og aften på alle årets hverdage, og de lader deres klang tone til alle årets højtider, som de har gjort det i århundreder. Læseren, der får »Jul paa Bornholm« i hænde i denne tid, vil jo kunne sige: »Ja, og snart ringer de julens højtid ind!«.

Når der i denne artikel berettes om, hvad overskriften hentyder til, er den grundliggende årsag et lille digt, der er blevet til i Sct. Ibs præstegård efter dens indhold at dømme og i året 1906, dog ikke i julens anledning, men af en anden årsag. Muligvis har versene været offentliggjort et eller andet sted. Det får stå hen. Som de gengives her, er de hentet ud af en »Fødselsdagsbog«, der blev påbegyndt den 23. april 1901 i Svaneke af Anne Elisabeth Ipsen og afsluttet 8½ år senere. Den nævnte bog rummer bl.a. afskrifter af nogle sange og småstykker, hvoraf det digt, der følger her, er forfattet af pastor Motzfeldt i anledning af Kong Christian den IX's død.

Pastor Johannes Motzfeldt var tiltrådt som sognepræst ved Sct. Ibs og Svaneke kirke den 2. februar 1900. Han var da knap 34 år gammel. Han var født i Ringsted den 19. juni 1866 og var blevet teologisk kandidat i 1892. Han havde varetaget tjenesten i det bornholmske landsogn og den gamle søfartsby i seks år, da kongen døde. Og nu former han disse vers, hvor-

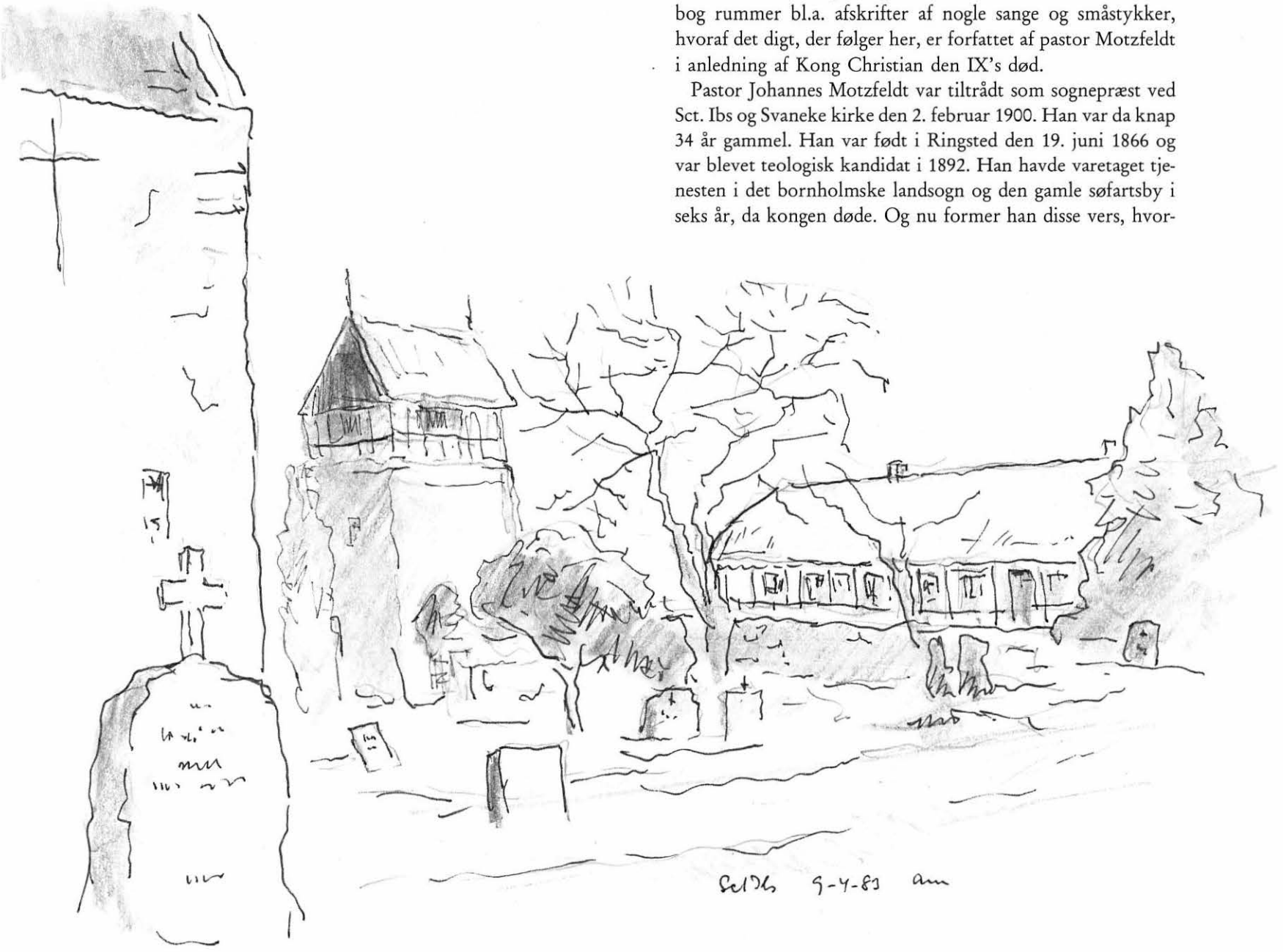

over der er en egen stilfærdig og vemodig tone ved en elsket monarks bortgang. Men der er også en kærlig faders varme tanke for sin dreng gemt i digtet. Man fornemmer faderens ønske om, at sønnen må have et barndomsminde fra sit hjem, der på en nænsom måde fortæller et træk af landets historie og forbinder dette træk med kirkeklokkens klang.

Spurgte du, min egen dreng,
hvorfor klokker ringe?
Jeg vil, før du går i seng,
venligst svar dig bringe.
Luk dit øre op og hør!
Gem mit svar bag hjertets dør.
Glem det aldrig siden!

Og efter dette indledende vers følger så historien:

Ser du, hist i København
gamle Konge boed.
Christian så lød hans navn.
Hver mand på ham troed!
Retfærds vej han altid fandt.
Hvad han sagde, det var sandt.
Kærlig var hans tanke!

Men alt har sin tid. Historie skifter. Nye kapitler skrives. Nye indtryk melder sig, hvor de, der var, må vige. Det vil måske derfor være berettiget at trække et par linier op for konturens skyld:

Christian den IX nedstammede på fædrene og mødrenes side fra det danske kongehus, idet han var søn af Wilhelm, Hertug af Holsten-Beck og Louise af Hessen-Kassel. Christian blev født i 1818 og efter sin fars død 1831 opdraget i Danmark, hvor Frederik den VI satte megen pris på ham. Det hedder da i næste vers:

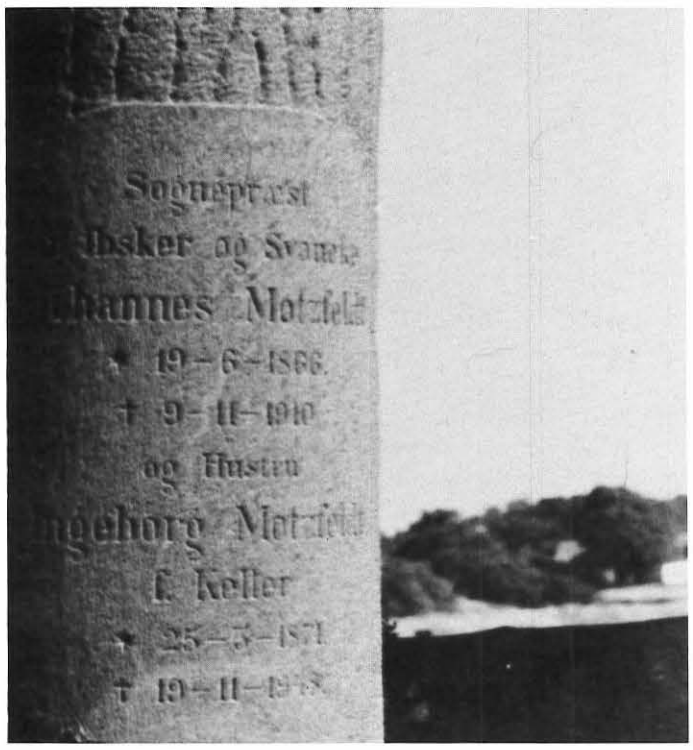

Han var født på Slesvigs jord
nær ved Sliens bredder.
Tysken nu hans hjem bebor,
Gottorp Slot det hedder.
Danmark fik han tidlig kær,
stod den danske Konge nær:
Frederik den Sjette.

Efter at Christian var blevet erkendt som tronarving i begyndelsen af 50'erne, blev han landets konge 1863. Året efter fulgte nederlaget i 1864 og dermed vanskelige tider for den nye Konge, der nærede stærke konservative-helstatlige sympatier. Digtets følgende vers må ses som en hentydning til de sidste år af Chr. IX's regeringstid, hvor Kongen omfattedes af en varm og stilfærdig veneration, og hvor han stod som Fyrsten, der havde en vidtomspændende familieforbindelse og en vennekreds med Europas Fyrster. Datteren Dagmar blev russisk Kejserinde og Alexandra engelsk Dronning. Fredensborg Slot blev ramme om »de glade Fredensborgdage«, når de fornemme familier samledes her.

Konge blev han. Lykkens kår
sælsomt for ham skifted.
Gud han tjente mange år,
gavn og glæde stifted.
Nu er gamle Konge død,
kaldet ind til hvile sød.
Derfor klokker ringe.

Og nu følger så faderens opfordring til sin lille dreng om at bevare dette minde om klokkens tale i aftentimen:

Lille dreng, om mange år,
hvor du er at finde,
mon dig da i tanker står
dette barndomminde?
Mon du kan fortælle om
malmens dybe toner som
runged for Kong Christian?

Snart i kirkens trygge favn
gamle Konge slumrer.
Over kisten om hans navn
blidelig det skumrer.
Mon som gammel mand engang
du vil mindes klokkeklang,
husker på Kong Christian?

Snart skulle Kongen stedes til den sidste hvile under kirkerummets hvælvinger. Men tilfældet ville også, at forfatteren af det lille digt få år senere skulle få kirkeklokkens afskedshilsen. Han døde som en mand i sin bedste alder fire år senere. Adskillige år efter blev også hans hustru stedet til hvile i den samme grav, der findes på Sct. Ibs kirkegård umiddelbart indenfor kirkegårdslågen, hvor et ganske anseeligt gravminde af granit markerer stedet i form af en et par meter høj, pompøs egetræsstamme, karakteriseret af afkappede grene og barkens stærke linier.

Svend Delblanc

Calle er død

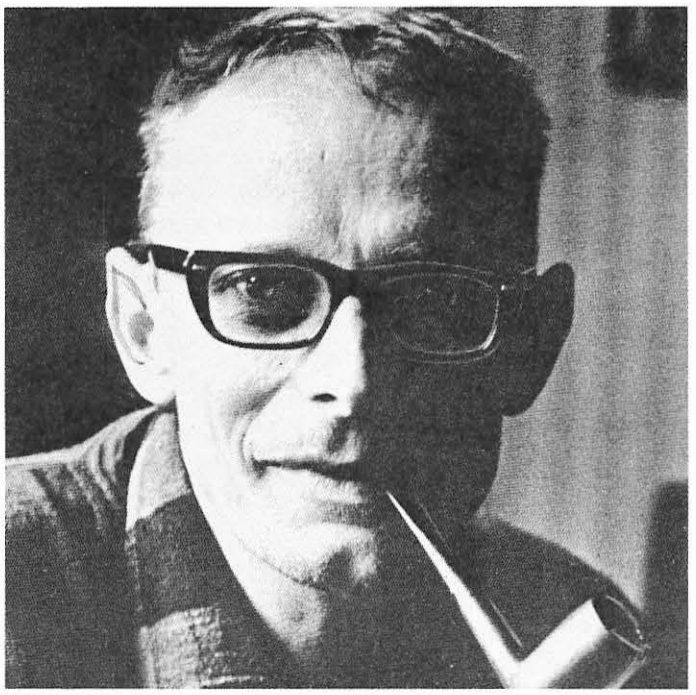

Oversat af HANS REUSCH

Ja, jeg græd i telefonen, da jeg fik besked om at Calle var død, hans evige overanstregelse var slut med det lille øksehug i hjerteroden. Han havde netop oversat Kerstin Ekmans bog, det var et stor arbejde. Nu skulle han tage fat på min efterårsbog »Kanaans land«, det glædede han sig til, sagde han, venlig som altid, hvis han blot ikke var så træt. Til sidst lød han usammenhængende i telefonen, og drevet af et sært instinkt rejste han hjem til Bornholm for at hvile sig, for at dø som det skulle vise sig, hans aldrende forældre måtte lukke hans øjne.

Så var han væk, og nekrologerne i dansk presse var korte og knappe - Calle blev ikke noteret så højt på den nuværende litterære børs.

Denne besynderlige, grusomme danske kultur, så følsom over for hvad der er in og moderne, så hurtig til at sælge alverden for en vits og en ironisk grimasse.

Henning Ipsen hed han, men for mig og alle andre venner var han »Calle«, et faktotum og et venskabsgeni, hans venlighed og tålmodighed blev ofte misbrugt, ikke mindst af mig.

Ja, disse skyldsfølelser overfor døden, en skam over at man selv har overlevet. Først piner man sig selv for sin utilstrækkelighed, for alt som var venlig ment, men som nu er for sent. Så kommer et mere primitivt stadium, hvor man leder efter syndebukke, man bebrejder andre deres undladelsessynder. Hvis blot *X* havde været venlig mod ham! *X* drev ham i døden - det tilgiver jeg aldrig!

Sorg som aggression, den dårlige samvittigheds teater. Han var min danske oversætter, og tjente mig godt og kunstnerisk, den danske oversættelse af især »Hedebyborna« var nærmest bedre en originalen. Jeg burde være taknemlig, men pintes stadig af dårlig samvittighed, den følelse stod som en skygge mellem os. Hvis han blot havde været en ubetydelig forfatter! Men det var han nu ikke, han havde ofte for travlt, det er sandt, han var jaget af dårlig økonomi, men en ubetydelig forfatter var han ikke.

Dog var han en smule ude af takt med tiden, og det straffes i et så moderigtigt klima som det danske. »Hr. Gærliks korte besøg« var en betydelig bog, uvirkelig, suggestiv, blev lidt oversat i Europa men ikke i Norden. Året var 1969 og vi havde politiske udviklinger at tænke på, Agitprop og tydelige udsagn, Gærliks indirekte stil virkede lidt mystificerende, - hvad handler den egentlig om?

Ja, jeg ved det ikke, men den er god.

Selv romanserien om Bismer var interesse værd, men allerede da begyndte pengemanglen at sætte ind, han havde travlt. De sidste år blev romanerne tynde hæfter, han kunne blot lave udkast til bøger, han fik ingen ro. Jeg kunne skælde ham ud og sige hvorfor tager du dig ikke tid, mand, »Vejen til Rom« og »Jødernes hus« bygger på lysende ideer, - sørg for at du gennemarbejder dine ideer! Han lo sin resignerede latter - hvad skulle han gøre? Hvornår skulle han få råd til at tage sig tid?

Han gjorde en vældig indsats som oversætter af svensk litteratur, og noget sådant er vel ikke specielt taknemmeligt. Når vi svenskere triumferede i Danmark, fik anmeldelser, måske en håndfuld læsere, nå, da var det vor egen fortjeneste, naturligvis. Når det gik galt var det Calles skyld, der var noget galt med oversættelsen. En vældig indsats - og endda var det vanskeligt at få en smule opmuntring fra svensk side, uden P. O. Sundmans generøse hjælp var det overhovedet ikke lykkedes. Og Calles rørende taknemlighed fik koldsvedens skamfølelser frem hos mig - der var jo ingen rimelige proportioner.

Min fremgang, hans evige besværligheder ... Ja, men der var ingen rimelige relationer, jeg var jo ikke så meget mere betydelig? Hvis han blot havde været et ubetydeligt nul, så kunne jeg have trukket på skuldrerne og kaste en smule smiger til ham, af og til. Men han var ikke ubetydelig!

Evige skyldsfølelser som en kold skygge mellem os. Ikke således at han var bitter, han smilede sit resignerede smil, drak sin bajer - tja! Sådan er det. Mens jeg råbte op om uretfærdigheden og kun evnede at gøre ham oprørt.

Jeg skulle have hilst på ham på Bornholm sidste sommer, men det blev ikke til noget, der var vel noget andet der var forfærdeligt vigtigt. Dér burde jeg have set ham i hjembyen,

i et af de hvidmalede køkkener hvor skikkeligheden tikker fra bornholmeruret gennem den store tavshed. Om Bornholm lavede han en fin bog med fotografen Sune Jonsson, til Bornholm rejste han for at dø, hjemme.

Han ville først være maler, og den store Oluf Høst tog ham under vingerne. Det var på godt og ondt, Calle blev tvunget til at erkende at han ikke rigtigt strakte til, så han lagde penslerne til side. Men hans blik for kunst var enestående skarp. Jeg havde held til at indbyde ham til en god udstilling i Uppsala, det var Göteborgkolorister, *skønsomt* blandet. Der var en af disse sommerferiedrømme af Ragnar Sandberg, som svenskerne elsker så frenetisk, det gik han forbi med sit resignerede smil, der var en sen Ivarsson, allerede lidt ubearbejdet i farven, dog måske ikke, men der var også et tidligt og meget fint landskab af Schiöler - det standsede han overfor, henført, analyserende, forelæste om.

For engangs skyld holdt jeg min kæft og lyttede, fuld af beundring. Ja, jeg ved jo nu, at jeg burde have lyttet mere, og sagt mindre om mig selv og min dårlige samvittighed og mit dyrebare sjæleliv. Men nu er det for sent.

Nogle dages fællesskab i Uppsala, og så måtte han hjem igen til Kerteminde, hjem til sit bjergsomme arbejde med oversættelser, Enquist, Ivar Lo, Jersild, Kerstin Ekman, Delblanc, og slidet med romaner, som blot kunne blive skitser, nå, sådan er det nu engang. Og den resignerede latter.

Det sker stadig at jeg løfter hånden for at ringe til ham i Kerteminde, blot for at snakke lidt, men så husker jeg, allerede mens jeg er i færd med at dreje nummeret - 00945 ... Herregud, han er død. Og jeg lever.

Og jeg indser først nu, at jeg egentlig ikke havde nogen grund til at bebrejde ham disse korte romaner fra de sidste arbejdsår. Disse hurtige, lette skitser i tusch og kul - var de ikke god kunst?

Og koldsveden gør min pande fugtig af skyldfølelse.

Til Henning Ipsen

Af HANS REUSCH

»Jag har en enda sak på hjärtat:
katastroferna« Hj. Söderberg.

Natten har ingen begyndelse på denne
øredøvende tid, hvor cikaderne endnu ikke lader

sig høre. Men vi er et med universet, - og
på trods af årene, løber vi stadig ind i hinanden.

Min hvisken bliver til råb: dette hjerte
tilhører fuglene, ikke mindst når de små glas

klirrer mellem grenene inden pindsvinet
når at dukke frem fra lyngens sammenfiltrede rødder.

Du, seende i dette lysende øjeblik, hvor nattens
mikroskopiske væsner sværmer omkring os

i al evighed.

Søborg, den 2. april 1984.

Portrætter af kendte bornholmere afgået ved døden sidste år

Peter Clemensen Rebsdorf, Lærkevej 7, Østermarie. Fhv. viceskoleinspektør, Østermarie, amtsskolepsykolog.
3.5.1917–12.1.1983.

Folke Mogensen, Faaborggade 15, København Ø. Maskinmester, fhv. inspektør, Hjemstavnsbyen, Svaneke.
6.3.1902–2.7.1983.

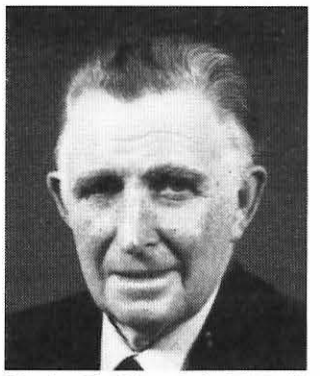

Henning Chr. Schow, Juelsgård, Bodilsker, gårdejer.
12.5.1909–2.7.1983.

Fini Gelardi, Snellemark 10, Rønne. Distriktschef BP, fmd. Rønne Boldklub og Forsvarsbrødreforeningen.
6.2.1898–11.7.1983.

Alfred Schou Hansen, Torvet 5, Svaneke. Fhv. chauffør i DBJ og DSB.
22.4.1909–20.7.1983.

Hans Andreas Sode, Møllevej 1, Nyker, Fhv. grd., Pilegård, Vesterm. Mdl. sgr., kvægdommer v. dyrskue, fmd. K.F.U.M.'s soldatermission.
12.10.1897–28.7.1983.

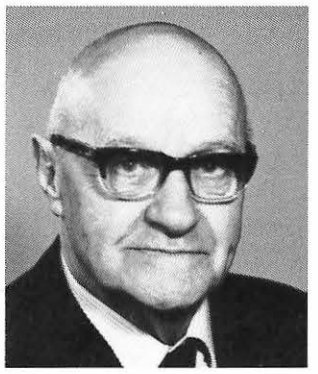

Carl Anker Colberg, Storegade 51, Hasle. Fhv. dampskibsekspeditør.
6.6.1894–9.8.1983.

Erik Ingvorsen, Gartnervangen 22, Rønne. Købmand.
19.10.1924–11.8.1983.

Olga Stenholm, Brogade 2 B, Nexø. Sygeplejerske, Nexø Sygehus.
16.2.1925–14.8.1983.

Hans Nicolai Kaas, Årsdalevej 73, Ibsker. Fhv. grd., Nørregård, fmd. sogneråd, menighedsråd og Svaneke Bank.
2.3.1898–14.8.1983.

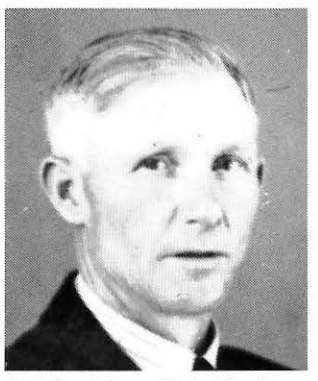

Carl Chr. Pedersen, Hasle. Fhv. havnefoged, mdl. byråd, æresmedl. Soc. Dem. partiforening.
1.10.1897–19.8.1983.

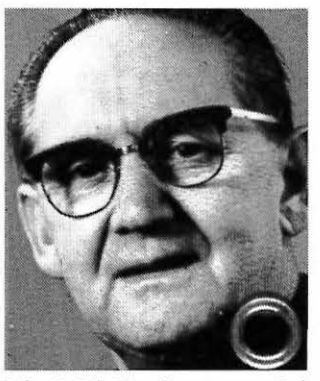

Sofus C. Pihl, Fhv. slagtermester, Gudhjem.
27.3.1901. Død september 1983.

Arne Pedersen, Løkkegade 1, Hasle. Chauffør, mdl. menighedsråd, kirkeværge, fmd. skolenævn.
25.3.1928–16.9.1983.

Inger Klyver-Poulsen, født Kofoed, Mejsevangen 3, Rønne. Assistent i D/S 1866 og Bornholmstrafikken gennem 30 år. Skolerejser.
2.4.1917–18.9.1983.

Arne Grønvang Nielsen, Østerled 11, Rønne. Fhv. fotohandler og biografejer. Aktiv i civilforsvaret i 35 år.
5.9.1910–18.9.1983.

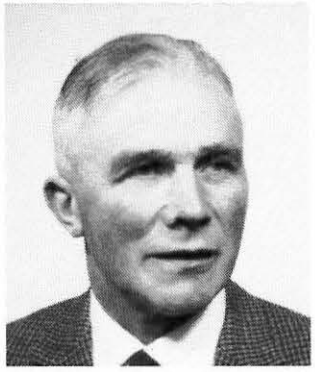

Aage Hansen, gårdejer, St. Myregård, Knudsker. Kvægavler. Mdl. sgr.
7.9.1907–27.9.1983.

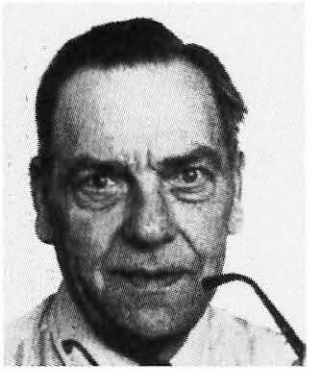

Edvard Hansen, Munkegade 11, Nexø. Klejnsmed, afdelingskasserer Metal Nexø.
10.2.1914–3.10.1983.

Tove Holnæs Nielsen, Violstræde 13, Rønne. Afdelingsleder i boghandel. Næstformand Rønne mgh.
26.5.1927–5.10.1983.

Poul Arne Hansen, Kristiansø. Fhv. købmand.
10.7.1906–7.10.1983.

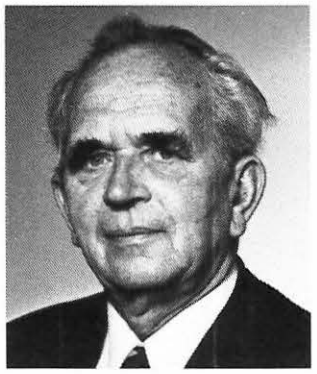

Erik Holm, Vægtergade 13, Nexø. Lokalredaktør for »Bornholmeren«, fmd. for AOF i Nexø.
20.12.1909–11.10.1983.

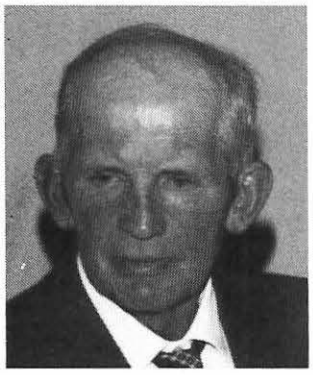

Knud Valdemar Sjøholm, Saltunavej 7, Østermarie. Avlsbr., fhv. fmd. Østermarie Husmandsforening, vurderingsmand.
26.5.1917–12.10.1983.

Thorvald Larsen, Svanekevej 12, Østermarie. Fhv. gårdejer, Vestre Ellebygaard.
10.4.1914–18.10.1983.

Ellen Andersen, Møllegade 82, Rønne. Drev i over 40 år sygeplejeforretningen »Nyrops Udsalg« i Rønne.
17.8.1913–24.10.1983.

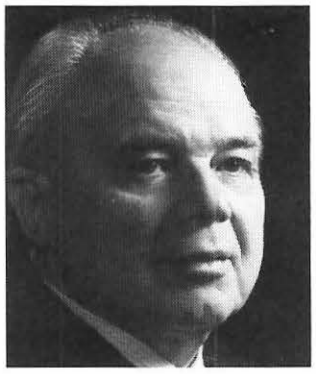

Jens Nørgaard, Plejehjemmet Lunden, Rønne. Fhv. landsretssagfører, fmd. Bornholms Sagførerforening.
20.1.1900–6.11.1983.

Leif Nielsen, Ringebyvej 4, Vestermarie. Slagteriarbejder.
28.5.1952–15.11.1983.

Christoffer Milner, Haslevej 50, Rønne. Civilingeniør, havneingeniør, amtsvejinspektør, fmd. DBJ m.m. RD.
24.9.1895–17.11.1983.

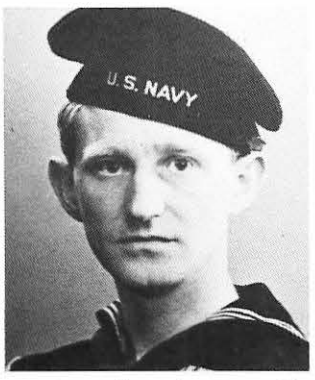

Jens Peter Kjøller Madsen, Rønne. Fhv. sømand, »Østbornholm«, »1866« og U.S. Navy. Vægter i Securitas i 21 år.
26.5.1915–20.11.1983.

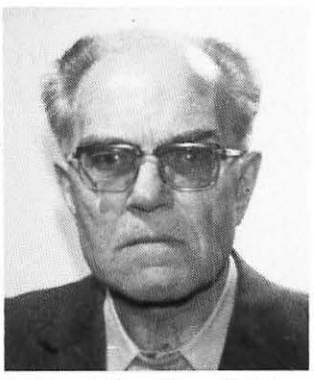

Paul Børge Bidstrup, Østergade 42, Rønne. Fhv. købmand, kul- og trælasthandler.
15.5.1911–21.11.1983.

Herman Gornitzka, Frødingsvej 2, Rønne. Typograf. Kgl. priviligeret bogtrykker.
29.9.1898–21.11.1983.

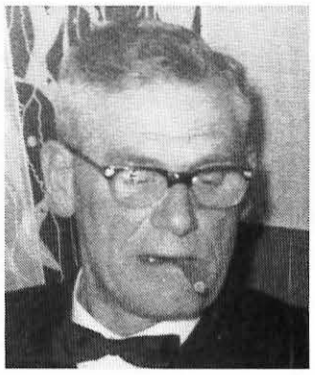

Sv. Aage Larsen, Gaden 2, Aarsdale. Fhv. mølle- og stenbrudsejer.
15.4.1917–23.11.1983.

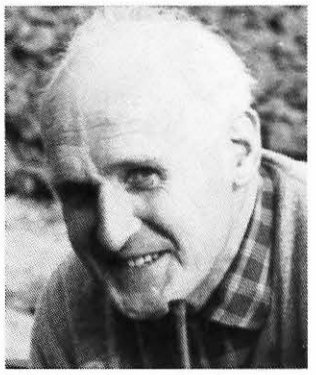

Viggo Hansen, Svanekevej 67, Rønne.Fhv. skovfoged Rønne plantage fra 1939 til 1972. Forfatter til »År og dag i skoven«.
14.4.1909–24.11.1983.

Mary Johanne Bjerre, Torvegd., Nexø. Mdl. Nexø byråd 1948-62. Fmd. D.K.D. Civilforsvarets hæderstegn og fortjenstmedalje.
4.4.1892–25.11.1983.

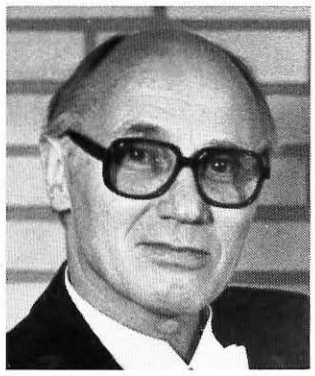

Erik Torp-Hansen, Sdr. Landevej 33, Nexø. Kioskejer, fhv. brugsuddeler, Svaneke.
20.12.21–7.12.1983.

Charles Svendsen, Svaneke plejehjem. Arbejdsmd., fhv. fmd. Arbejdsmændenes Fagforen., medl. Ligningskommissionen.
25.9.1892–14.12.1983.

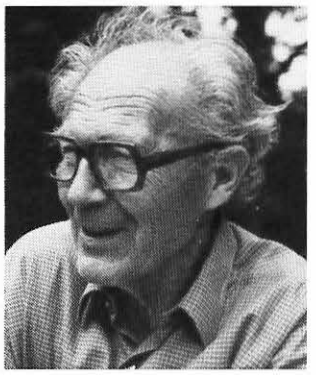

Chresten Roed, Landemærket 2, Sandvig. Gårdejer, pensionatsejer, Holmegård, Sandvig.
13.1.1915–22.12.1983.

Martin Andreas Elleby, Smallegade 6, Nexø. Fhv. møller, Buggemøllen, Østerlars.
27.10.1893–23.12.1983.

Margrethe Kofoed, Fælledgården, Jagtvej 203, Kbh. Ø. Bibl. v. Kbh.'s kommunebibl. fra 1916. Leder af bibl. på Jagtvejen og af Hjemstavnsbiblioteket.
7.4.1900–23.12.1983.

Mogens Holm, »Højvang«, Årsballevej 137. Mdl. Aakirkeby byråd, fmd. det sociale udvalg, gruppeleder for K.F.U.M. spejderne i Vestermarie.
23.7.1939–1.1.1984.

Viggo Christensen, Albret Wolfsensgade 7, Svaneke. Vognmand.
3.10.1906–3.1.1984.

Johs. Møller, Damgade 4 B, Rønne. Dyrlæge. Praksis i Østermarie 1945-1965. Fra 1965 reservedyrlæge v. Bornh. Andelssvineslagteri.
28.8.1906–5.1.1984.

Ernst Møller, Strandvejen 3, Aarsdale. Fhv. regnskabsfører i Aarsdale fiskesalgsforening, toldopsynsmand og strandfoged.
20.9.1908–7.1.1984.

Edith Pedersen, f. Kjøller, Magstrædes Bageri, Rønne.
8.3.1905–10.1.1984.

Jens Edvard Dam, Nørremøllecentret, Nexø. Fhv. gårdejer, Dammegård, Poulsker. Sandemand.
13.9.1895–16.1.1984.

Kay Kjøller, Søndre Strandvej 16, Tejn. Pensionatsejer.
26.9.1927–28.1.1984.

Henning Johansen. St. Torvegade 47, Rønne. Bygmester, sagkyndig f. Byggeriets Realkreditfond.
5.3.1920–5.2.1984.

Bertha Hansen, Svanekevej 53, Rønne. Husmoder, Brøddegrd., Olsker, sekr. i Ejendomhandel, Krystalgade 2, nu Ejendomskontoret.
9.4.1903–6.2.1984.

Jensine Ødbergsen, Svanekegade 26, Aakirkeby. Fhv. overlærer.
19.1.1893–10.2.1984.

Ejnar Pedersen, Damgade 9, Nexø. Fhv. avlsbruger, kasserer i Poulsker Husmandsforening, vurderingsmand.
27.12.1901–5.3.1984.

Chr. Møller, »Kitte«, Kåsegade 3, Rønne. Fhv. sparekassefuldm. Red. af RB's medlemsblad, sportsreferent i »Tidende«. BBU's og DBU's æresnåle, æresmedl. RB.
15.11.1908–7.3.1984.

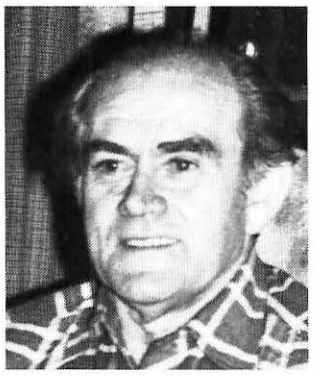

Villy Ipsen, Nybrovej 10, Østerlars. Savskærer, fmd. idrætsgruppen i BASG.
31.3.1916–7.3.1984.

Petra Nielsen, Årsballevej 1, Klemensker, husmoder.
14.5.1910–19.3.1984.

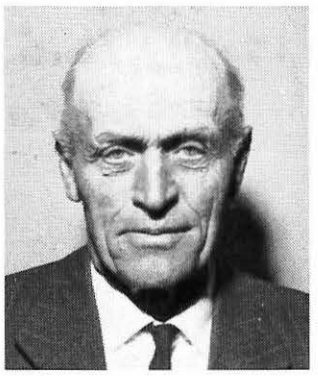

Konrad Ipsen, Præstevænget 12, Aakirkeby. Fhv. gårdejer, Sommergård, Poulsker.
83 år. Død 12.3.1984.

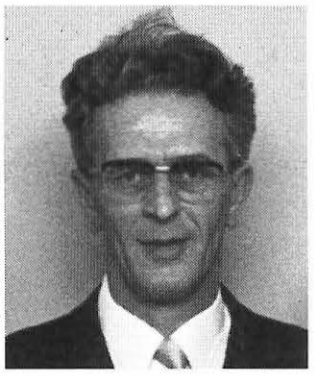

Aage Skram, Skovvejen 2, Rønne. Bygmester, forretningsfører.
30.4.1926–14.3.1984.

Frank Hansen, Dyrlæge Jürgensensgade 23, Svaneke. Skibshandler og skibsreder. Mdl. mgh. Æresmedlem i »Georg Stages venner«.
23.12.1906–4.4.1984.

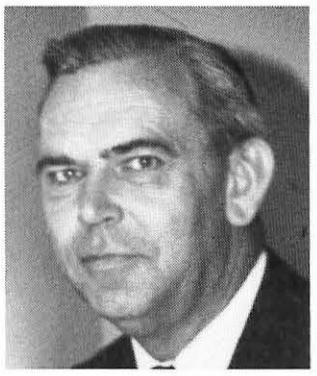

Carl Ludvig Holm, Viborgvej 17, Helsingør. Igeniør, Helsingør Værft.
9.7.1920–10.4.1984.

Geert Hansen, Nørregade 35, Allinge. Fhv. savværksejer, fmd. Allinge-Sandvig Håndværker- og Industriforening, æresmedlem Bornh. Fugleskydningsslskab.
1.11.1895–10.4.1984.

Karl Holm, Møllegade 21, Rønne. Stenhugger og minør. Mdl. sgr. Olsker, fmd. Soc. Dem. partiforening.
15.1.1909–22.4.1984.

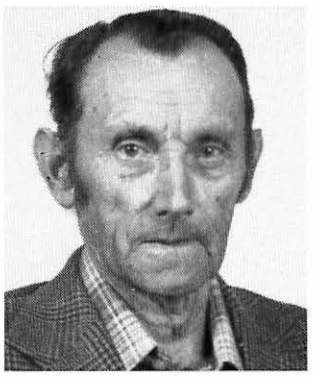

Hans Peter Petersen, »Udsigten«, Vang. Arbejdsmand, fhv. fmd. Soc. Dem. partiforening, æresmedlem.
3.4.1901–27.4.1984.

Christian Lind, Havnepladsen, Gudhjem. Fhv. dampskibsekspeditør, opsynsmand.
8.12.1900–28.4.1984.

Svend Erik Lind, St. Torvegade 3, Rønne. Farvehandler.
26.11.1918–1.5.1984.

Jørgen Due, Havnebakken 1, Svaneke. Seniorsergent. Var med FN-styrkerne i Congo 1960-61.
25.8.1936–4.5.1984.

Jens Kofoed, Stålegård, Nyker. Gårdejer, fhv. fmd. Nyker foderstofforretning, Nyker brugsforening og Mæby-Muleby kontrolforening.
20.7.1898–8.5.1984.

Viggo Pedersen, Ejnar Mikkelsensvej 20, Gudhjem. Fhv. tømrermester.
11.2.1888–12.5.1984.

Peder Vilhelm Jensen, Norre Bakke 12, Aarsdale. Pens. viceskoleinspektør, Rønne, 1947-70, ansat Rønne 1929.
7.6.1904–17.5.1984.

Karen Olsen, Syrenvej 15, Rønne. Husmoder, fmd. Østermarie Husmoderforening 1956-66.
10.5.1910–24.5.1984.

Hans Anker Christoffersen, Gubbegård, Poulsker. Gårdejer.
4.2.1923–28.5.1984.

Emma Kofoed, Toftegården, Hasle, tidl. Ll. Krashavegård, fhv. fmd. Klemensker Husmoderforening, æresmedlem.
21.4.1902–29.5.1984.

Ejner Madsen, Østergade 4, Hasle. Fhv. gårdejer, prædikant, kirkeværge.
9.3.1902–1.6.1984.

Carl Christian (Basse) Jakobsen, Usserød Kongevej 53, Hørsholm. Savværksejer i Bodilsker 1945-68.
7.6.1915–3.6.1984.

Gunnar Vest, Æblestien 17, Rønne. Gartner.
24.4.1913–3.6.1984.

Johannes Hansen, Møllevej 8, Østermarie. Fhv. hønseriejer, »Granhøj«.
12.11.1901–13.6.1984.

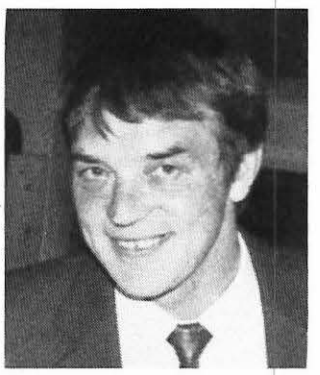

Carlo Andersen, Brovangen 8, Rønne. Faglærer, studievejleder.
4.7.1938–14.6.1984.

Karl Johan Funch, Østervoldgade 35, Rønne. Oberstløjtnant, stabschef og næstkommanderende ved Bornholms Værn. RD.
18.12.1926–19.6.1984.

Jenny Marie Hansen, Hellig Kilde 7, Svaneke. Fhv. direktrice.
24.3.1887–22.6.1984.

W. Asbjørn Andersen, Svanekevej 70, Rønne. Lærer, ledende skolepsykolog, Rønne. Fmd. Foreningen »Norden«, Rønne.
27.12.1927–24.6.1984.

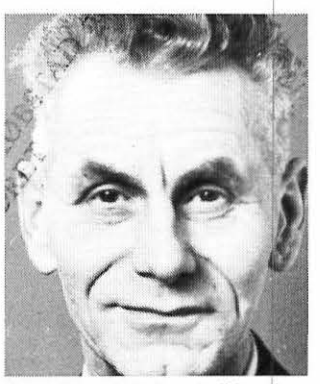

Ernst Konrad Møller, Nellikegade 1, Rønne. Bogtrykker.
21.10.1909–30.6.1984.

Tiemroth, Peter: Malerinden Olga Lau.
Dragør - Italien - Gudhjem 1875-1960.
Ill. 4 farveplancher. 32 s. Bornholmerens Forlag.
I komm. Colbergs Boghandel 75,00
Tiemroth, Peter og Paul Høm: Året omkring Gudhjem 150,00
Tornehave, Bodil: Bornholmske urmagere.
(Bornholmerurets historie). Rigt. illustreret
med bl.a. 12 farveplancher. 175 s. 130,00
Turforslag, geologi og den levende natur på
Hammeren. Ill. A5-tvr. 64 s. 45,00
Vestergaard, Evan Th. og Johs. Kirkegaard:
Kristus sange - Nye sange 24,35
Wessel, Laurits: Sjyjl-Sjyjl. En bornholmsk komedie ... 24,00
Willerslev, Richard: Den glemte indvandring.
Den svenske indvandring til Danmark 1850-1914.
224 s. 165,00
Nordbornholm har en fremtrædende plads i denne
bog, der er fremragende ilustreret med samtidige fotos.
Østersøens perle - Bornholmsplakat i farver med bilkort
på bagsiden 12,95

Bornholmiana 1984

Listen omfatter kun alment tilgængelige bornholmske bøger udkommet i 1984.

Bornholms Folkehøjskole, årsskrift 1983.
Omslag og illustrationer: Pia Ranslet. A5. 64 s. Udgivet af
Bornholms Folkehøjskoles Elevforening. Ikke i bogh.
Bornholm - fotografiert von Fritz Dressler mit einem Vorwort
von Emanuel Eckardt. Omslag med farvefoto.
Format ca. A4. 48 s. 95,00
Cykelveje på Bornholm 1984. Kort. Ill. med tegninger.
32 s. folder 8,00
Esbersen, Edvard C.: En Mindebog.
Gudstroen i menneskets tilværelse. Erindringer.
A5. 90 s. Ringsted 1983 68,50
Erindringer, der for første fjerdedels vedkommede foregår
på hjemøen Bornholm.
Ernst, Helge: Oluf Høst 1884-1984. Udstilling på
Bornholms Museum 18. marts-29. 1. april 1984.
Redaktion og forord Henrik Vensild. Ill. katalog.
24 s. upag. Bornholms Kunstforening og Bornholms Museum 20,00
Hansen, Werner: Vandet - inde i landet. Aakirkeby Vandværk
1907-1982. Ill. A5. 36 s. Udgivet af Aakirkeby kommune
i anledning af 75 års-dagen for det første vandværk
i kommunen 35,00
Hilding, Jørn: Allinge-Sandvig-billeder. En bog med
tegninger fra nogle af Allinge og Sandvigs lokaliteter -
udført i sommeren/efteråret 1983. 32 s. »Mariko« 40,00
Ipsen, Arne og Eyvind L. Lind: Folket i fiskerlejerne.
Forsidetegning: Bent Kaas. Junivers v. Djorn Juni. 85 s. 78,00
Kjølby, Vilhelm: Kuremøllen Østermarie 1861-1983.
Ill.: Fotos og faksimilegengivelser af dokumenter m.v.
A4. 72 s. Udgivet af Kuremøllens Venner, Svaneke 65,00

Kofoed, Anker E.: Christiansøs Historie
Jubilæumsudgave 1684 19. juni 1984. Forord: Mogens Frederiksen.
Efterskrift: Erik Priis Rasmussen. Afsnittet om fuglestationen:
Peter Lyngs. Omslagsforside efter maleri af C. Felsing 1857.
Rigt illustreret - delvis i farver.
2. nyillustrerede og ajourførte udgave. 17,3×24,2. 290 s.
Christiansøs Museum. I komm. Colbergs Boghandel A/S.
Heft. 190,00

Kofoed, Poul: Melsted havn gennem 100 år 1884-1984
- ej blot til lyst. Ill. med fotos, kort og tabeller.
1. oplag (300 ekspl.) A5 40 s. Rønne 1984.
Udgivet af Melsteds havnebestyrelse i anledning af 100 året
for det første havnebyggeri i Melsted.
Ikke i bogh. 60,00
Kristiansen, Kristian: Det ukendte Danmark.
57 mærkelige og mystiske steder øst for Storebælt.
Ill.: Fotos, tegninger, grundplaner m.v. A5. 160 s. 138,00
9 bornholmske lokaliteter er omtalt i denne bog.

Køie, Henning: CHRISTIANSØ - Udsigt fra et fyr.
Tanker og tegninger af Henning Køie. Omslag i farvetryk.
16×23. 88 s. Gornitzkas Forlag Allinge ApS 89,00
Larsen, Niels-Holger: Bornholmsk byggeskik på landet.
Omslagsforside i 4-farvetryk. Ill. med fotos og tegninger samt
kort. A5. 168 s. Bornholms Museum. Bilag: Mansas kort
fra 1851 95,00
Lauegårds-Familien og den deri indgiftede slægt.
Major Hans Madsen Koefoed Lauegaard i Aaker sogn på
Bornholm og hans hustru Maren Kirstine Sonnes
efterkommere. Ved Inge Koefoed Hansen, Stege.
7. udg. A5. 160 s. Allinge, 1982 ..... Heft. 195,00

Lauring, Palle: Bornholm
Ny udg. Ill. med fotos. 192 s. ..... Heft. 190,-
Indb. 220,-

Lorentzen, H. C.: Sct. Nicolai fornyet 1982-83. Ill.: Fotos og
tegninger. A4. 20 upag. s. Rønne Menighedsråd 25,00
Ludvigsen, Jacob: Befri Bornholm! Nutidsroman fra vor
nære og sære fremtid. Omslag i farvetryk: Bent Kaas.
15×23. 198 s. Borgen 158,00
Mahler, Ludvig: Krølle Bølle hopper af.
Godnateventyr for småbørn. Gennemillustreret med
tegninger i 4-farvetryk 96,00
Meesenburg, H.: Madeira - en ø i Atlanten. Bygd. 15. årg.,
nr. 2, 1984. Ill. med farvefotos, kort, diagrammer, tabeller
m.v. Indeholder en grundig statistisk sammenligning mellem
Madeira, Malta og Bornholm. A5. 32 s. Esbjerg, 1984.
Forlaget Bygd ..... Heft. 19,85
Munch, Hans Jørn: Ad jordens blå sti. Rigt ill. 191 s. 139,00
1984 - Sport på Bornholm. En årsrevy med fotos. 64 s. 48,00
Nyt fra Bornholms Museum 1983. Red.: Ann Vibeke Knudsen.
Ill.: Lennart Larsen, Nationalmuseet - samt tegninger og kort.
Format A5. 88 s. 40,00

PÅ BORNHOLM - *helt ny udgave*
Tekst: Frede Kjøller. Omslag i farvetryk. Ill. med fotos i sort/hvid
og farver samt 9 specialkort. Rejsefører. 3. udg. 1. opl. 13×21. 64 s.
+ bilag: Geodætisk Instituts kort over Bornholm.
Colbergs Boghandels Forlag A/S 54,85

Schau, Jens Michael: Himlen begynder ved jorden.
Roman med baggrund i en bornholmsk mordsag. 170 s.
Gyldendal ..... ca. 168,00
Scherping, Jan: BORNHOLM. Nordeuropa Reisehandbuch 17.
Ill. med fotos og kort. 14,5×20,7. 72 s. NORDIS 75,00
Sørensen, K. Magleby: KFUM-KFUK Rønne 1894-1984.
Ill. med fotos. 16 s. 48,00

Vensild, Henrik: Jagten Urban af Svaneke
Skib, fører, kunstner og motiv.
Omslag med farvetrykt gengivelse af Carl Ludvig Billes maleri 1859,
Bornholms Museum. Ill. med fotos, portr., faksimilegengivelser af
dokumenter og gengivelser af malerier, xylografier m.v.
A4. 29 s. Bornholmerens Forlag.
(I komm. Colbergs Boghandel A/S, Rønne) 95,00
incl. farvereproduktion, 35×53, papirmål 43×60.

Uden for tredje revle. Anders Nyborg's midtvejs erindringer
fortalt til Erik Pouplier. Rigt. ill. Stort format. 159 s. 148,00
Voss, Tage: Die Kröte wandert. Oversat til tysk af
Adelheid Gotzmann, Herten, efter »Skrubtudsens vandring«
fra essaysamlingen »Status på skæret«. Ill. med tegninger
af Arne Madsen. A5-tvr. 16 s. Bornholmerens Forlag.
(I komm. Colbergs Boghandel A/S) 38,00
Voss, Tage: Fiskesnak fra skæret. Ill. med fotos. 134 s. 110,00
Wagnholt, Ivan og Erik Pedersen: Bornholmske rutebåde.
Rigt illustreret med fotos og tegninger 112,00

Colbergs
BOGHANDEL A/S

service-exclusive arrangementer
-så:

BLOMSTER *fra*
BLOMSTERCENTRET

Kyhn
v/ Bent Kyhn

Torvegade . 3700 Rønne . Telefon (03) *95 04 48
Postgiro 2 04 59 07 . Boks 76

interflora

Bornholms Værktøjsmagasin

Telefon (03) 95 03 27 VALDEMAR LARSEN St. Torv 5 - 3700 Rønne

... lægger **BESLAG** *på hele Bornholm*

URE
i alle
prislag

Autoriseret
Omega
& Seiko
forhandler

Urmageren
i centrum

Thomsens-Ure
v/ Kenn Lund

St. Torv 6 A · 3700 Rønne · Tlf. 03 - 95 37 06

Bøger
Foreningsblade
Forretningstryksager
Brochurer

HAKON HOLM

Bogtryk
Offset

VED LUNDEN 16
3700 RØNNE
TLF. 03 - 95 24 44

IATA
DRF

Forretningsrejser
Charterrejser
Busrejser
Skole- og sportsrejser
Hytter og ferierejser

Billetsalg til:
SAS, Bornholmstrafikken, DSB
samt flyrejser til hele verden

Åbningstid:
Mandag-fredag 9,00-17,00, lørdag lukket

Bornholms Rejsebureau ApS
Store Torv 5, DK-3700 Rønne
Postbox 63
Telefon (03) 95 40 10
Telex 48 141
Postkonto 3 13 07 38

AXEL ØRENSEN A/S
AUT. ELEKTROINSTALLATØR
SNELLEMARK 39 . 3700 RØNNE . TLF. 03-950569

EL

EL-INSTALLATIONER

BELYSNINGER

SECURITAS
TYVERIALARM

STORNO
RADIOTELEFONER

COLBERGS
LÆDERAFDELING

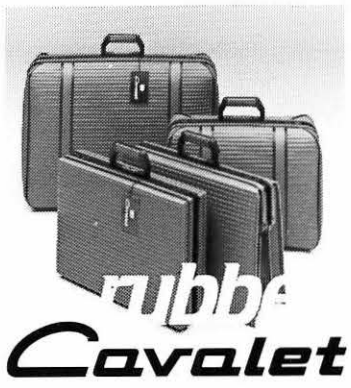

Colbergs
BOGHANDEL A/S
3700 RØNNE
Tlf. *95 16 17

Johan Svendsen
Jørn-Erik Pedersen

Registrerede revisorer FRR

Store Torvegade 12, 3700 Rønne
Tlf. 03 - 95 05 95

1916 **68 ÅR** 1984

Ringvejen, Rønne

Aut.
General
Motors
forhandler

OPEL

GM

95 02 50

Aut.
SCANIA
service
værksted

DANMARKS AUTOMOBIL FORHANDLER FORENING
D A F

- - - VI KA' LI' AT SNAKKE BILER!

Køb en forsikring nu og slip for restskatten næste år.

10 minutter - mere tager det os ikke at fortælle, hvordan De kan nedbringe Deres skat ved at investere i en livs- eller pensionsforsikring. Kig ind til os - men gør det snart. Skatteåret slutter den 31. december.

BALTICA

Antoniestræde 3 · Tlf. 95 47 11
Ll. Torv 16 · Tlf. 95 18 64
3700 Rønne

Tre bornholmske BOGNYHEDER

Bornholmske rutebåde

Fra Varpelars til Jens Kofoed, v. Ivan Wagnholt og Erik Pedersen.
Rigt illustreret med fotos og tegninger.
Pris kr. 112,-

Bogen fortæller stor og småt om de bornholmske rutebåde igennem tiderne - fra 66-selskabets spæde start til Bornholmstrafikkens superfærger. Den fortæller om Østbornholmske både og om både på Christiansø-trafikken.

1984 - Sport på Bornholm

Udarbejdet af BORNHOLMERENs sportsmedarbejdere og fotografer.
En årsrevy med fotos fra bornholmske sportsbegivenheder.

Pris kr. 48,-
(1983 udgaven kan stadig købes. Pris: kr. 48,-)

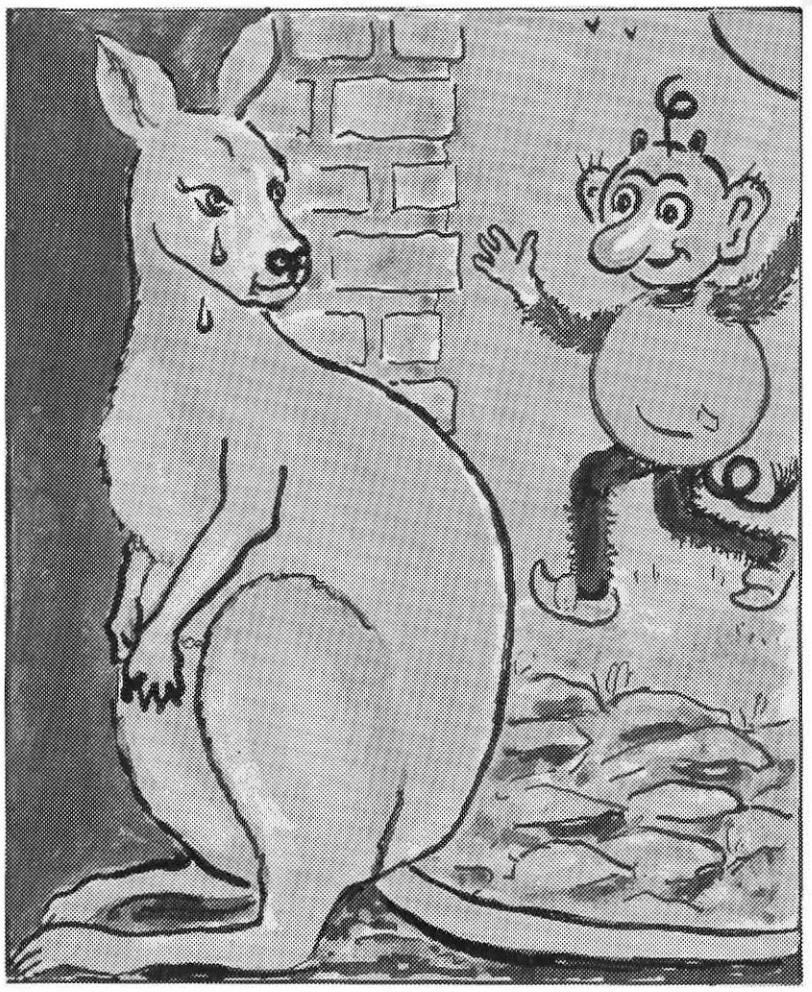

Mahler har gjort det igen ...

Krølle Bølle hopper af -

Godnateventyr for småbørn

Krølle-Bølles far, Ludvig Mahler, har tegnet og skrevet en ny bog om den sjove, bornholmske trold.
Den byder unægtelig på et par overraskelser - ikke alene er den tegnet i nutidens moderne farver, men den fører også Krølle-Bølle til Australien og afslører nogle hidtil ukendte forbindelser mellem den lille ø i Østersøen og den lille verdensdel i Stillehavet.

Udkommer før jul.
Pris kr. 96,-

Bornholmeren

inspiration

Ny inspiration til hjem køkken og bord

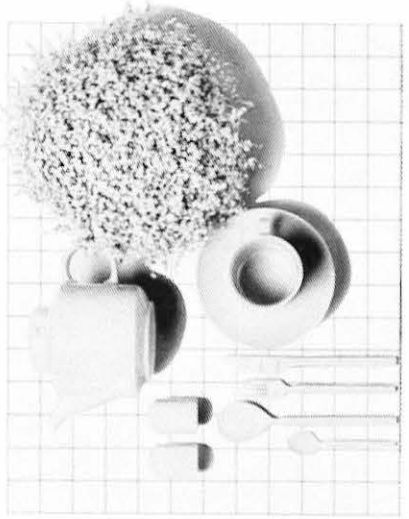

Andreas P. Bidstrup & Co. A/S . Lilletorv 1 . 3700 Rønne . Tlf. 03-95 01 11

ANDR. P. BIDSTRUP
inspiration

VIBEKE KLINDT

Udsøgte antikviteter

KRYSTALGADE 16
3700 RØNNE
TLF. 03 - 95 27 11
9-12,30 og 15-17,30

LAURITS HJORTH
Sortbrændt terracotta ca. 1880
Jeanne d'Arch i Domrémy.
Efter H. M. A. Chapy
(1833-91)

Jeanne d'Arch blev født i Domrémy 1412. Hun blev som bekendt kun 19 år, og blev et af det 19. århundredes symboler på frihedstrang og kvindefrigørelse.

Hjorth fulgte med sine fremragende udførte figurer lige i hælene på tidens strømninger.

Husk vor specialitet
OLDEMORS SPEGEPØLSE
Sælges over hele landet
POSTORDRER MODTAGES

Man køber da
KØD
hos den rigtige
SLAGTER

H. C. Riddersborg
HJØRNET AF ØSTERGADE-SØNDERGADE RØNNE TLF. (03) 95 05 64 GIRO 4 04 26 97

Gå ikke over åen . . .

VI HAR DET

FAKTURA-SÆT

med eller uden carbon

Specialmaskiner til optagning og nummerering af fakturasæt.

Bestil her eller gennem Deres bogtrykker

JAN BOG BIND

JAN JENSEN
Ved Lunden 10
3700 Rønne
Telefon (03) 95 24 84
Giro 6 54 36 50

ServiceKonto

et kontotilbud, der er til at forstå!

Med en ServiceKonto bliver det lettere for Dem
- alt er samlet på én og samme konto:

1 **Fordoblet indlånsrente p.t. 5% p.a.**
- tilskrives hver 31.12.

2 **Lånemulighed**
- uden faste beløbsgrænser.

3 **Kundekort og Dankort**
- i ét og samme kort.

4 **100 gratis checks om året**
- gebyr for ekstra checks, 2 kr. pr. stk.

Lad os tale om en ServiceKonto til Dem.

HANDELSBANKEN
altid med i billedet

Store Torv 12
Rønne
Tlf. 03 - 95 22 11

Fald indenfor hos ...

KONDITORI ROTHE RØNNE

Salg • Service • Tilbehør
inden for kontor og forretning

TOSHIBA
kopimaskiner

ADLER
skrivemaskiner

Hobbydatamater:
Commodore
ZX Spectrum
med flere
Stort udvalg i software

NCR
kasseapparater
kasseterminaler

CASIO
kasseapparater

JF Jørgen Falk
DATASERVICE
95 26 48

St. Torv 9[1. sal]
hos
Colbergs Boghandel
3700 Rønne

Øens største udvalg i

zig-zag
symaskiner
med friarm og automatik

RICCAR

Husqvarna

PFAFF

BERNINA

Alle symaskiner repareres

10 års garanti
1 års gratis service

GERT ANDERSEN
St. Torvegade 10 - Rosengade 25
3700 Rønne - Tlf. (03) 95 07 40

Dagblade
★
Ugeblade
★
Månedsblade
★
Alt i
udenlandske aviser
og tidsskrifter
★
Stort udvalg
i modejournaler
★
Øens største
udvalg i
cigarer - cerutter
tobak,
vin og spirituosa
Alt i
piber og rygeartikler

Raadhuskiosken
Snellemark 34
Aut. tipsforhandler
Telefon 95 07 66
står altid til Deres tjeneste

favør

Deres
købmand
i centrum

BORNHOLMERCENTRET - RØNNE
Ejvind Petersen

Kom ind
og skriv pænt.

PARKER Vector

Fyldepen **kr. 69,85** (incl. blækpatron)
Rollerball **kr. 59,85**

Collergs
Store Torv 9
3700 Rønne . Tlf. 95 30 30

Det
sidste nye
i briller
finder
De i

Thomsens OPTIK A/S
ST. TORV 6 . 3700 RØNNE . TLF. 95 05 72 . 95 05 62

Sejl med Bornholmstrafikken

Køb sko til hele familien hos...

SKOringen

Centrum Sko
Torvegade 6 . 3700 Rønne
Tlf. 03 - 95 22 44

SKOringen

Skoringen
St. Torvegade 9 . 3700 Rønne
Tlf. 03 - 95 08 38

SKOringen

HOS SOMMER RADIO-TV - LIGE NU

Den røde revolution
fra Bang&Olufsen.

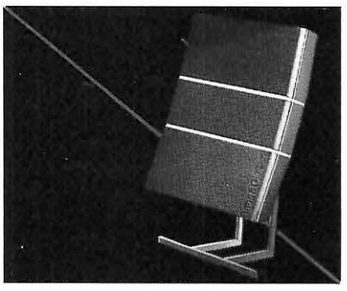

Red Line højttalere.

Med introduktionen af Red Line højttalere har Bang & Olufsen sat lyden i bevægelse. Red Line kan placeres hvor som helst og flyttes

rundt på, så de passer til Deres forskellige krav til musik - både når De har lyst til det mere stille, og når De har lyst til fest.
Kom og få demonstreret de mest fleksible højttalere, der nogensinde er fremstillet.

SOMMER RADIO TV 95 09 16

B&O 1984

ST. TORVEGADE 49

IS

Alle slags DESSERT IS

KRØLLE-BØLLE-EVENTYR IS
- hører julen til

HJORTHS STENTØJ

Grundlagt 1859

Krystalgade 5 . 3700 Rønne
Telefon 03 - 95 01 60

Den gyldne Nøgle er navnet på Danmarks bedste boligservice. Du får den kun hos os.

SPAREKASSEN BORNHOLM

FÅ RÅD TIL EGEN BOLIG. HELT ÆRLIGT!